

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**CUMHURİYET HALK PARTİSİ VE DEMOKRAT PARTİNİN DIŞ
POLİTİKALARINA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME:
İKİ PARTİ TEK DIŞ POLİTİKA**

Hazırlayan

Nevra Akçay

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Prof. Dr. Ali AYATA

KARAMAN – 2022

	ENSTİTÜ TEZ ONAY FORMU	Doküman No	FR-285
		İlk Yayın Tarihi	05.02.2018
		Revizyon Tarihi	27.10.2020
		Revizyon No	01
		Sayfa No	1/1

CUMHURİYET HALK PARTİSİ VE DEMOKRAT PARTİNİN DIŞ
POLİTİKALARINA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME:
İKİ PARTİ TEK DIŞ POLİTİKA

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 10/11/2022

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 27/10/2022 tarih ve 45/1211 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Hazırlayan

Kalite Sistem Onayı

ÖNSÖZ

Tez çalışmam boyunca bana katkı sağlayan ve sabırla desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Ali AYATA hocama, yüksek lisans eğitimim boyunca desteklerini ve bilgilerini esirgemeyen bütün hocalarıma teşekkürü borç bilmekteyim.

Çalışmam boyunca benden desteğini ve sabrını esirgemeyen eşim Ahmet Akçay 'a, tez yazım sürecinde bana anlayış gösteren, desteğini hiçbir zaman üzerimden çekmeyen canım annem ve canım babama, zorlu süreçte zaman ayıramadığım değerli kardeşlerime anlayışları ve destekleri için minneti bir borç bilmekteyim. İsmi sayamadığım bütün dost ve arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Nevra AKÇAY

25.10.2022

ÖZET

Kurtuluş Savaşı'nın sonunda ulus egemenliğine dayalı yeni bir devlet kurulmuş, Lozan Antlaşması'yla yeni devletin uluslararası alanda tanınması sağlanmış ve Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte rejim üzerindeki belirsizlikler giderilerek çağdaş bir ülkenin inşa edilmesinin yolu açılmıştı. Coğrafi ve siyasi-kültürel özellikleriyle, bölgesel ve küresel gelişmelerin pek çoğunun doğrudan içinde yer almak durumunda kalan Türkiye'nin dış politikasının üzerine kurulu olduğu temel ilkelerde Osmanlıdan alınan mirasın ve yeni Cumhuriyet için belirlenen hedeflerin etkili olduğu açıktır. İkinci Dünya Savaşından sonra Batı'da yeni dengeler ve bu dengelerin ortaya koyduğu başkalaşmış yeni bir siyasi atmosfer oluşmuş ve Türkiye'de bu süreçten ziyadesiyle etkilenmiştir. Bu yeni politik algılama Türkiye'de Milli Şef İnönü'nün siyasi sistemini dağıtmış ve Demokrat Parti (DP)'nin ortaya çıkışı ile çok partili siyasi yaşam başlamıştır. 1950 yılı ise Türkiye için Atatürk döneminden sonra bağımsızlık tabanlı iç ve dış politikaların terk edilişi ve Batı dünyasına entegre olabilmek için kusursuz bir sadakat gösterilmesi bakımından ilk kırılma noktası olmuştur. Batı'ya yakın ve yönelimli girişimler yaşamın farklı alanlarında kendine yer bularak Türkiye'yi bu önemli merkeze çekmiş ve bölgede denge unsuru olarak var olan algısını Batı dünyası için de ortaya koyma süreci içerisine girmiştir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmuş olduğu 1923 yılından 1960 yılında gerçekleşen darbe girişimine kadar ki 37 yıllık süreçte siyasi gelişmeleri ele alarak Dış Politikada izlenen adımların kıyaslanarak benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Dış Politika

ABSTRACT

At the end of the War of Independence, which was continued under difficult conditions, a new state based on national sovereignty was established, the new state was recognized in the international arena with the Treaty of Lausanne, and with the proclamation of the Republic, the uncertainties on the regime were eliminated and the way for the construction of a modern country was opened. It is clear that the legacy of the Ottoman Empire and the goals set for the new Republic are effective in the basic principles on which Turkey's foreign policy is based, which has to take part directly in many of the regional and global developments with its geographical and political-cultural characteristics. After the Second World War, a new equilibrium in the West and a new changed political atmosphere emerged from this equilibrium, and Turkey was greatly affected by this process. This new political perception disintegrated the political system of National Chief İnönü in Turkey and with the emergence of the Democrat Party (DP), multi-party political life began. The year 1950 was the first breaking point for Turkey in terms of abandoning in dependence-based domestic and foreign policies after the Atatürk period and showing a perfect loyalty to integrate in to the Western world. Initiatives that are close and oriented to the West have found a place for themselves in different areas of life and attracted Turkey to this important center and entered the process of revealing the perception that exists in the region as a balance element for the Western world. The aim of this study is to reveal the similarities and differences by comparing the steps followed in foreign policy, taking into account the political developments in the 37-year period from the establishment of the Turkish Republic in 1923 to the 1960 coup attempt.

Keywords: Republican People's Party, Democratic Party, Foreign Policy

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
TABLolar LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	8
KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE	8
1.1.Dış Politika	8
1.2. Dış Politikayı Etkileyen Temel Enstrümanlar	11
1.2.1.Yapısal Etkenler	12
1.2.2.Sosyolojik Faktörler	16
1.3. Dış Politikaya Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar	24
1.3.1. İdealizm.....	25
1.3.2. Realizm (Gerçekçilik)	26
1.3.3. Liberalizm	27
1.3.4. Globalizm.....	28
2.BÖLÜM	30
CUMHURİYET HALK PARTİSİ DÖNEMİ (1946-1960)	30
2.1.Devralınan Miras	32
2.2. Kurucu Mottolar: İlke, Hedef ve Kuramsal Yönelim	36
2.3. Siyasal Kadronun Özellikleri.....	38
2.4. Dâhili Siyaset.....	42
2.5. Uluslararası Siyasî Konjunktür (İttifaklar ve Tehdit Algılamaları).....	46
3. BÖLÜM	53

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ.....	53
3.1. Devralınan Miras	54
3.2.Kurucu Mottolar: İlk Hedef Kuramsal Çerçeve	57
3.3. Siyasal Kadronun Özellikleri.....	59
3.4. Adnan Menderes, Demokrat Parti ve Dış Politika	62
3.5. Dâhili Siyaset.....	65
3.6. Uluslararası Siyasal Konjunktür (İttifaklar ve Tehdit Algılamaları).....	68
SONUÇ	73
KAYNAKÇA	81

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETİ
NATO	:KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ
CHP	: CUMHURİYET HALK PARTİSİ
DP	: DEMOKRAT PARTİ
TMBB	: TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
SSCB	:SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ
BM	:BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
OECD	:EKONOMİK İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA ÖRGÜTÜ
AKÇB	: AVRUPA KÖMÜR VE ÇELİK TOPLULUĞU
AET	: AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Dış Politika Kavramlarının Tanımları	9
Tablo 2: Dış Politikayı Etkileyen Temel Enstrümanlar	17
Tablo 3: Liderlik Özellikleri.....	22
Tablo 4: Lider Nitelikleri	23

GİRİŞ

Ulusal kurtuluş mücadelesi verilmiş ve 23 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edilmiştir. Askeri dehasını kanıtlayan dünyanın en önemli ve ölümsüz liderlerinden biri olarak tarihe geçen Mustafa Kemal Atatürk Cumhuriyetin kurulmasından vefatına kadar Türkiye Cumhurbaşkanı olarak görev almıştır. Atatürk'ün, cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardan itibaren “*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*” söylemi ile çizmiş olduğu dış politika çizgisi barışçı ve demokratik inkılapların ortaya çıkmasını desteklemiştir. Atatürk, Türkiye'nin modernleşmesi ve çağdaş uygarlıklar arasında hak ettiği yeri almasını, etkin bir dış politika ve sağlam temeller üzerine kurulmuş dış ilişkiler ile gerçekleştirebileceğine inanmıştır. Çağdaş değerler üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, laik, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti olabilmesi yolunda barışçıl bir dış politika izleyerek gerek sınır komşuları ve gerekse tüm dünya ülkeleri ile dostluk ilişkilerini güçlendirmiştir. Bu dönemde Türkiye kısa süre önce karşı cephelerde savaştığı diğer ülkeler ile geçmiş husumetlerini bir kenara koyup, çıkarlarını gözeterek bütün dünya ülkeleri ile dostluk ve işbirliğini güçlendirmeye çalışmıştır. Bu dönemde savaş yorgunu olan tüm dünya ülkeleri gibi Türkiye'de sınırlarını koruyarak yıpranmış ekonomisini toplamaya çalışmış, gelecekte çok daha iyi ilişkilerini göreceğimiz batılı devletler ile dostluk temelleri Atatürk döneminde atılmıştır.

Kurtuluş Savaşı ve var olma mücadelesi veren Türk halkı ve ordusu ekonomik açıdan tarihinin en kötü günlerini yaşamıştır. İlerleyen dönemlerde Türk tarihinde bir destan olacak olan bu çeyrek asır, Türklerin hiçbir manda ve himaye altına girmemek ve tam bağımsızlık için verdiği mücadele hem fedakâr Türk halkının hem de yokluk içerisinde başarılarla imza atan ordunun destanı olacaktır. Yaşanan bütün zorluklara rağmen dış

politikada izlenen akılcı ve dengeli siyaset sayesinde boğazlar üzerinde hâkimiyet sağlanmış, yıllar sonra da olsa Hatay tek kurşun atılmadan milli sınırlar içerisine katılmış, Misakı Milli sınırları korunmuş, Türk Yunan ilişkileri iyileştirilmiş, Milletler Cemiyetine üye olunmuştur. Bu Dönemde Uygulanan dış politika modernleşme, barışçıl, gerçekçi olma, uluslararası hukuka ve meşrutiyete önem verme, iş birliği ve diyalogu önde tutan bir siyasi yapı ile belirlenmiştir.

Türk dış politikasının temellerini sadece erken cumhuriyet döneminde aramak bazı noktaları anlamamız için yeterli bir ölçüt olmayacaktır. Çünkü hariciye kadroları, Osmanlı aydınlanma dönemi olarak da ifade edebileceğimiz batılılaşma hareketlerinin neticesinde oluşmaya başlamıştır. Diğer taraftan statükoculuk da kimilerine göre yine cumhuriyet dönemi dış politika anlayışı tarafından getirilen bir olgu olarak görülmektedir ki bunun doğru olduğu söylenemez. Çünkü mevcudu korumak anlayışı Osmanlı da mevcuttur ve bu da gerileme dönemine tekabül etmektedir. Bu hususta özellikle 2. Abdülhamit'in 1876 ile 1908 arasında uygulamış olduğu denge politikası, statükocu dış politika anlayışının altın çağları olarak kabul edilebilir. Cumhuriyet döneminin dış politikası ve kadroları bu atmosferde gelişmiş, yüzünü batıya dönme ve mevcudu muhafaza etme anlayışı devam etmiştir. Böylelikle Türk dış politikasında teamülü bir anlayış oluşmuş ve batıcılık-statükoculuk anlayışının ışığında politikalar yürütülmüştür. Bu anlayışın perçinleşmesinde, Türkiye'nin yeni kurulması ve içe dönerek kendini toparlaması ilkesi, doğusunda güçlü bir Sovyetlerin varlığı ve batısında cadı kazanı gibi kaynayan bir balkanların olması etkili olmuştur. Soğuk Savaş döneminde ise keskin ideolojik ayrımlarla kutuplaşan dünya siyasi konjonktüründe, Sovyetler Birliği'nden gelen komünizm tehdidinin de etkisi, Türkiye'yi batı bloğunun tarafına itmiş, statükocu ve batıcı şuurun gerekleri bir kere daha yerine getirilmiştir.

Atatürk'ün 10 Kasım 1938 tarihinde vefat etmesi üzerine İsmet İnönü (Milli Şef) Cumhurbaşkanı olmuş ve 1 Eylül 1939'da II. Dünya Savaşı başlamıştır. Türkiye jeopolitik ve coğrafi önemi nedeni ile müttefik ve mihver devletlerinin savaşa dâhil olma baskıları ile karşı karşıya kalmıştır. Ancak Türkiye savaş döneminde toprak bütünlüğünü korumak ve bağımsızlığından taviz vermeden muhafaza etmek amacı ile savaşın dışında kalmış ve büyük devletlerarasında denge politikası gütmüştür. Savaşın başlarında İngiltere ve Fransa ile ittifak yaparak tercihinin batı dünyası olduğunu göstermiştir. Bu dönemden sonra başlayan batı ile ilişkiler ve batıya yakınlık Türkiye'nin günümüze kadar uzanan dış politikasının temellerini oluşturmuştur. Almanya'nın savaş sonunda yenilgiye uğratılması ile Avrupa'da yeni bir uluslararası ortam oluşmaya başlamıştır. Sovyetlerin Avrupa'da süper güç olarak kalması ve yayılcılık politikaları uygulamaya başlaması ABD'nin Avrupa'daki müttefiklerini tedirgin etmiş, ABD gelişmeler karşısında önce Truman Doktrini arkasından ise Marshall Planını hayata geçirmiştir. Aralarında Türkiye ve Yunanistan'ın da bulunduğu 16 ülke bu askeri ve mali desteklerden faydalanmıştır.

Savaş sonrası yayılan kominizim tehlikesi, ABD'nin yardım paketleri ve Sovyet tehdidinin bertaraf edilmesi için Türkiye ABD ile ilişkilerini geliştirmiş ve batıya daha çok yakınlaşmıştır. NATO'ya üyelik için başvuruda bulunulmuş ancak ilk etapta NATO'nun demokratik ilkelerine uymadığı gerekçesi ile reddedilse de üyelik 1952 de gerçekleşmiştir. Türkiye'nin NATO'ya girmesinin sebebi ekonomik, siyasi ve askeri açıdan gelişimine katkı sağlayacağı düşüncesinin yanında Sovyet tehdidine karşı güvenliğini sağlamak olmuştur. Türkiye'nin NATO üyeliğini destekleyen batılı devletler ise Sovyet tehdidinin Ortadoğu'ya yayılmasını engellemek amacı ile süreci desteklemişlerdir. Bu arada Türkiye iç politikasında büyük gelişmeler yaşanmış 1946 yılında çok partili siyasi hayata geçilmesi gerekliliği İsmet İnönü tarafından bildirilmiştir.

Celal Bayar ve arkadaşları tarafından Demokrat Parti (DP) bu yıl kurularak Türkiye ilk demokratikleşme hareketlerini göstermeye başlamıştır. İlk dört yıl muhalif kanatta kalarak meclise girmeyi başaran DP, 1950 seçimlerinde ezici bir çoğunluk sağlayarak 27 yıllık tek parti iktidarını devirmiştir. DP gerek kuruluş biçimi, gerek parti yapısı bakımından daha önce ki muhalefet partileriyle benzerlik göstermektedir. DP'nin kuruluşundan itibaren hızlı bir yükselişe geçmesini yöneticilerinin bir başarısı olarak değil, CHP tek parti yönetiminde ki hoşnutsuzluklara bağlamak mümkündür. Yani, CHP yönetiminden memnun olmayanlar DP'yi desteklemişler ve dolayısıyla DP toplumsal bir birikimin sonucunda doğmuştur.

1950 seçimleriyle, o zamana dek Türkiye Cumhuriyetinde tek başına iktidar olmuş olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidardan düşmesi ve yeni hükümetin Demokrat Parti tarafından kurulması Türk Siyaset yaşamının en dikkate değer olaylarından biridir. Bu olay Türkiye içinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuş, DP dönemi diye anılan bu dönem büyük umutlarla başlamıştır. Bu dönem sadece iktidarda kaldığı on yıllık zaman dilimiyle sınırlı kalmamış kendisinden sonra ki Türk siyasal hayatına da damgasını vurmuştur. DP, Batı çizgisini takip edeceğini ve ABD ile ileri seviyede ilişkiler geliştireceğinin ilk işaretini 1950'de patlak veren Kore Savaşı'na asker yollayarak vermiştir. Bundan sonra DP Batı çizgisine göre belirlenen politikayı takip ederek Rus yayılmacılığı karşısında, bu siyaseti izlemeye devam ettirmiştir. Özellikle Rus yayılmacılığına karşı ABD tarafından geliştirilen Kenar Kuşak Stratejisinin en kritik coğrafyasına sahip olan Türkiye, 1950 yılından itibaren başlayan yeni dönem boyunca Batı ve ABD'nin rahat bırakmadığı bir ülke konumuna gelmiştir. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de çok partili sistemin başlamasının hemen ardından iktidara gelen DP'nin iç ve dış ilişkilerde ortaya koyduğu strateji ve performans ile şekillenen Türk dış politikası Atatürk'ün stratejilerinden

uzaklaşmayı ve daha çok dış gelişmelere bağlı bir süreçte yeni hareket tarzları belirlemeye yönelmiştir.

Bu çalışma Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmuş olduğu 1923 yılından 1960 yılında gerçekleşen darbe girişimine kadar ki 37 yıllık süreçte siyasi gelişmeleri ele alarak Dış Politikada izlenen adımları incelemektedir. Aynı zamanda Osmanlı Devletinin de devamı olması nedeni ile Osmanlı'nın son dönemlerinde izlenen hem iç hem dış sorunlar ve politikalara da kısaca değinilmiştir. Osmanlı da Tanzimat ile başlayan modernleşme ve batılılaşma reformlarının Cumhuriyetin ilk yıllarında da hızla devam ettiğini ve çok partili siyasi hayata geçişte de batılılaşma hareketlerinin hızlandığını görmekteyiz. Hatta bu durum muhalefet tarafından da en çok eleştirilen konular arasına girmiştir. Bu nedenle bu tezin yazılmasında ki amaç her iki dönemde kıyaslanarak benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymaktır. DP'nin hangi aşamalardan geçerek iktidara geldiği, hangi politikalarının eleştirildiği ve CHP'nin DP'nin dış politikalarına yaklaşımının neler olduğu ele alınmıştır. DP'nin CHP'li milletvekilleri tarafından kurulmuş bir parti olması, politika yapım sürecine hâkim olunması, batılılaşma ve modernleşme gibi hedeflerin her iki siyasi gurubun da hedefi olması gibi nedenlerden dolayı CHP politikalarının DP döneminde de devam ettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca her iki dönemin dış politikalarının benzer veya birçok konuda aynı olmasının diğer bir nedeni ise Osmanlıdan devralınmış olan idari ve siyasi yapının reform hareketlerine devam ediyor olmasının yanında ulusal sınırların korunması ilkesi hem toplumsal hem de siyasi bir zorunluluk olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle gelen ve gelecek olan her hükümetin güvenlik temelli politikalar üretmesi zorunlu olmuştur.

Bu gelişmelerin yaşandığı DP'nin muhalif ve sonrasında iktidar olduğu 14 yıl ve öncesinde CHP'nin 23 yıllık tek parti dönemi Türk siyasi hayatı için önemli bir

dönemdir. DP'nin kurulması ile çok partili siyasi hayata geçilerek demokratikleşme adımları hızlandırılmıştır. Yaşanan tüm bu gelişmelere karşın ilk askeri darbe de bu dönemde gerçekleşmiştir. Böyle önemli bir dönem olan 37 yıllık süreç birçok akademik yazına konu olmuştur. Akıncı ve Usta (2016) *Türkiye'de çok partili hayata geçişte etkili olan dış faktörlerin değerlendirilmesi* isimli çalışması ile İsmet İnönü'nün çok partili siyasi hayata geçişe ılımlı bakmasa da modernleşme ve demokratik adımlar için gereklilik olduğu düşüncesiyle belirleyici olduğunu belirtmişlerdir. İkiz (2016) *Demokrat Parti Türk Dış Politikası* isimli çalışmasında DP'nin dış politika dinamiklerini ele alınarak konuyu iki ayrı bölümde incelemiştir. İlk beş yıl liberal, özgürlükçü ve yüksek kalkınma hızlarına erişilen dönemdir. İkinci 5 yıllık dönemde ekonomik alandaki dinamizmin hızını kaybetmesiyle birlikte iç siyasette yaşanan sorunları dış politika aracı ile dengelemeyi amaçlayan hükümetin alternatif politika arayışları dâhilinde Doğu Bloğuna yakınlaşarak dış politikayı iç politikada bir araç haline getirdiğini ifade etmektedir.

Bu nedenle birinci bölümde çalışmada temel argüman olan dış politika, dış politikayı etkileyen temel konular ve dış politikaya yönelik kuramsal yaklaşımlara yer verilerek kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan ve 27 yıl süren tek parti hükümeti, CHP'nin gerçekleştirmiş olduğu adımlar ve izlemiş olduğu dış politika irdelenerek CHP dönemindeki kadronun özellikleri, dâhil oldukları siyaset ve uluslararası siyasi konjonktür ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Türkiye'nin demokratikleşme adımı olarak nitelendirilen çok partili siyasi hayata geçişin nasıl gerçekleştiği, DP'nin izlemiş olduğu liberal politikalar ve dış politikası incelenmiş, ikinci bölümde olduğu gibi dönemin kadro özellikleri, dâhil oldukları siyaset ve uluslararası siyasi konjonktürü DP açısından incelenmiştir. Sonuç bölümü olarak çalışmada yerini alan bölümde ise bu iki dönem sentez edilerek kıyaslanmış ve tek parti dönemi ile liberal

ekonomik gelişmelerin yaşandığı ve Türkiye'nin dış dünyaya açıldığı dönem karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma gerçekleştirilirken dış politikada her iki dönem kıyaslanarak yorumlanmış ve Atatürk döneminde demokratik adımların atıldığı ancak yaşanan sıkıntılardan dolayı ertelenmiş olması ve devamında İnönü döneminde tekrar bu adımların atılması, uygulanan politikaların aslında bir önceki dönemlere ait olduğunu sonucuna varılmıştır.

1. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1.Dış Politika

Genel anlamda dış politika, herhangi bir devletin başka bir devlete karşı uygulamak üzere kararlaştırdığı politikalar olarak tanımlanabilir. Örneğin dış politikayı Joseph Frankel, “*bir devletin diğer devletlerle ilişkileri açısından aldığı kararlar ve giriştikleri çabalar*” olarak açıklamaktadır. Davranışçı ekole dâhil olan Charles Hermann’ın dış politikayı açıklama şekli ise hükümetin karar alıcılarının veya onların temsilcilerinin iç politika dışında kalan uluslararası aktörlerin davranışlarını etkilemeye yönelik resmi eylemlerdir (Söylemezoğlu, 2006: 150–151). Suat Bilge dış politikayı devletin belirlenmiş olan milli sınırları dışında menfaatlerini gerçekleştirmek için izlemiş olduğu yol, hareket tarzı ve kullandığı kaidelerdir (Bilge, 1966: 297). Mehmet Gönlübol’un dış politika tanımında bir takım farklılıklar söz konusu olsa da uluslararası sorunlara yönelik olarak devletin amaç ve davranışları olarak tanımlamaktadır (Gönlübol, 1978: 27). Buna ek olarak Gönlübol, bahsi geçen devletin “*uluslararası çevre*”ye yönelik davranışlarını da önemsemektedir. Diğer bir araştırmacı Ramazan Gözen dış politika tanımlamasında tıpkı Mehmet Gönlübol gibi ulus devlet çıkarı ve uluslararası sistemin altını çizerek açıklar. Dış politikayı ulus devletlerin ulusal çıkarlarını korumak, geliştirmek ve sisteme ayak uydurmak amacı ile kendi dışında kalan dünyaya yani uluslararası sisteme dönük politikalar olarak açıklamaktadır (Gözen, 2009: 23–24). Tüm bu tanımlardaki ortak payda tek taraflı bir ilişki dinamiğinin varlığıdır (Budak, 2004: 267).

Dış politika kavramı uluslararası ilişkiler, uluslararası politika gibi birçok kavram ile aynı anlamı taşıyormuş gibi düşünülüyor olsa da birçok akademisyen ve bilim insanı tarafından ortak payda da buluşulan tanımlamalar yapılmıştır. Dış politikayı tanımlayan ve literatüre kazandıran bilim insanlarının tanımlamalarının bir kaçı aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Dış Politika Kavramlarının Tanımları

Ernst Otta	Farklı iki devletin toplumları arasındaki politikalar olarak tanımlar.
Gert Krell	Hükümet veya temsilcilerin öncelik ve tercihlerinin devlet tarafından dış dünyaya yansıtılması olarak tanımlamaktadır.
R. Siedelmann	Egemen devletlerin dış çevreleri karşısında çıkarlarını korumak, yeni stratejiler geliştirmek amacı ile formüle ettikleri davranış kalıpları olarak tanımlamaktadır.
Christopher Hill	Uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde bağımsız bir aktör tarafından icra edilen resmi ilişkileri toplamı olarak tanımlamaktadır
K. J. Holsti	Devletlerin ve Hükümetlerin sınırları dışında gerçekleştirdikleri politikalar olarak tanımlar.
P. J. McGowan	Egemen devletlerin kendi yasal sınırları dışında kalan oyunculara yönelik geliştirdikleri davranışlar olarak tanımlamaktadır.
J. Goldsein, Robert O. Keohane	Uluslararası sistem içerisinde devletlerin davranışlarını yönlendiren stratejik hareketlerin hepsi olarak tanımlamaktadır.
Mark Webber, Michael	Devletlerin ya da onların temsilcisi olan hükümetlerin uluslararası sistem içerisinde aldıkları kararlar, uygulamaya koydukları eylemler, oluşturduğu değerler ve bekledikleri sonuçlar olarak tanımlamaktadır.

Suat Bilge	Devletin ya da temsilcilerinin kendi milli sınırları dışarısında ulusal çıkarlarını korumak ya da geliştirmek amacı ile izlediği yol, hareket tarzı ve kullandığı usuller olarak tanımlamaktadır.
George Modelski	Her bir milletin ya da ulusun başka devletlerin uluslararası davranışlarını değiştirmek ya da kendi davranışlarını uluslararası ortama uyumlu hale getirmek için geliştirmiş oldukları faaliyetlerin hepsi olarak tanımlamaktadır.
Joseph Frankel	Devletin ya da temsilcisi olan hükümetin diğer devletlerle ya da temsilcisi olan hükümetler ile ilişkileri açısından aldığı karar ve giriştiği çaba olarak tanımlamaktadır.
James Rosenau	Devletlerin yönelimleri, planları, taahhütleri ve eylemleri olarak tanımlamaktadır.
Ray Jones	Bir tasarım ya da uygulama olarak tanımlamaktadır.
Christopher Farrands	Sosyal bir süreçtir. Nedeni ise karar vericiler dünya hakkında kendi değerlendirmelerini, düşüncelerini, beklentilerini ve varsayımlarını demokratik süreç içerisinde dış politikaya yansıtmaktadırlar.
Manfred G. Semhid	Herhangi bir devletin diğer devletlerle ve uluslararası veya ulus üstü örgütlerle ilişkilerini belirlemeyi hedef alan siyasi karar alma süreci olarak tanımlamaktadır.

Kaynak: Hill, (2003).

Dış politika literatürde ve günlük yaşamda sıklıkla kullanılan bir kavram olmasına karşın yukarıda da görüldüğü gibi uluslararası ilişkiler bağlamında çok fazla tanımı yapılmıştır. Tanımın anlamını ortak bir paydada birleştiren uzlaşımın olmaması sosyal bilimlerde sıklıkla görülen bir durum olarak karşımıza burada da çıkmaktadır. Dış politika üzerinde çalışmalar ve üzerinde yapılan ciddi düşünceler I. Dünya Savaşından

sonraki yıllara karşılık gelmektedir. Aslında başka bir perspektiften bakıldığında ulus devletlerin ve demokrasinin geniş bir zemine yayılması tanım üzerinde yoğunlaşmayı gerekli görmüştür. Çünkü çok daha öncesinde imparatorlukların başındaki kişilerin ya da gücü elinde bulunduran kişinin himayesinde olan dış politika konusu mukaddes bir özellik gösteriyordu. Demokrasinin ana yurdu olan ülkelerde bile dış politika konusu tartışmaya en az ihtiyaç duyulan konuların başında yer alıyordu (Kürkçüoğlu, 1980:308). Bu sebeplerden dolayı dış politika konusunun uluslararası ilişkiler disiplini altında incelenmeye başlanması çok da eski bir olgu değildir.

Dış politikada herhangi bir konu ele alınırken yalnızca o konu değil, o konunun meydana gelmesine neden olan bütün unsurları ele almak gerekmektedir. Uluslararası sistemin ne derece uluslararası olduğunun incelenmeye başlanması küreselleşmenin beraberinde getirdiği olgulardan bir tanesidir. Ne denli sistemde ulus devletler başat rollerini koruyor olsa da dış politika anlayışında bir değişme meydana gelmiştir. Artık iç ve dış politika anılanlarını birbirinden ayırmak son derece güç bir durum olmuştur. Dış politika ülkenin iç politikasının bir şekilde dışarıya yansımaları (Öztürk, 2004: 13) şeklinde açıklandığı için dış politika, iç politika süreci ile birlikte uluslararası politika sürecini de içine alır (Gözen, 2009:4).

1.2. Dış Politikayı Etkileyen Temel Enstrümanlar

Tarihsel süreç içerisinde değerlendirilen karşılıklı ilişkilerin, daha iyi anlaşılması kapsamında temel kavramların teorik anlamları önem teşkil etmektedir. Dış politika, milletlerin, başka toplumların tutumlarında değişiklik yapmak ya da kendi davranışlarını uluslararası konjonktüre uyumlu hale getirmek için geliştirdikleri faaliyet sistemi şeklinde açıklanmaktadır (Akıllı, 2013: 11). Devletlerin etkileyici bir dış politika belirlemeleri ve bu konuda net bir tavır takınarak ilişkilerini bu ekseninde yürütmesi

önemlidir. Dış politikanın oluşumunda bir süreklilik söz konusudur. Devletlerin göstermiş oldukları tavır ve tutumlar bir başka devletler tarafından incelenmektedir. Tam da bu nedenlerden dolayı devletler dış politikalarını oluştururken son derece titiz davranmalıdır. Bu ekseninde Türk dış politikasını etkileyen unsurlar yapısından kaynaklanan etkenler ve sosyolojik etkenler başlıkları altında incelenecek olup kısaca açıklanacaktır.

1.2.1.Yapısal Etkenler

Türkiye kuruluş tarihinden itibaren elinde bulunan sınırlı kaynakları ile dünya politikasını beklenenin çok daha ötesinde etkilemeyi başarmıştır. Bu başarısında coğrafi konumunun etkisi çok büyüktür. Aynı zamanda Türk dış politikasının oluşumunda ülkenin tarihsel arka planı ve yönetim yapısında göz ardı edilemez.

1.2.1.1.Ülkenin Tarihsel Arka planı

Uluslararası sistem içerisinde devletler varlıklarını sürdürmek ve çıkarlarını koruyabilmek için diğer devletler ile karşılıklı barış veya savaş halinde ilişkiler kurmaktadır (Gönlübol, 1978: 64). Bu ilişkiler kurulurken uluslararası yapının hem siyasi hem de iktisadi olarak dış politikayı etkilediği görülmektedir.

Devletlerin toprakları üzerinde yaşayan toplumları düzenleyici belirli kuralları olgunlaştırması ve bu kuralları uyulmasını sağlayacak belirli yasaları uygulamaları gerekmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi yapı yani hükümetler bu kuralların uygulamacı tarafıdır. Eğer ülke istikrarlı bir siyasi yapıya sahipse dış politikada uluslararası anlamda bir başarı sağlanmakta ve ülke söz sahibi olmaktadır. Ancak ülke istikrarlı bir siyasi yapıya sahip değilse, günlük kararlar alınarak gelecek planları yapılamıyorsa, akılcılıktan uzaksa uluslararası düzeyde karar alamayan ve güçlü

devletlerin aldığı kararlara uymak zorunda kalan bir devlet olacaktır. Güçlü devletler bu kararları genel olarak ekonomik yaptırımlar ile gerçekleştirmektedir.

Stratejileri ekseninde hareket etmek düşüncesindeki devletler, menfaatlerini korumak, uluslararası sistemde varlığını devam ettirmek ve çıkarlarını koruyabilmek için belirledikleri dış politika stratejilerini uygulamaktadırlar (Gönlübol, 1978: 64). Bu politikaları uygularken uluslararası siyasi ve iktisadi bağlantılar kurmaktadırlar. Çeşitli ittifaklara ve anlaşmalara taraf olarak kendi dış politika hedeflerine ulaşmak amaçlanır.

Ekonomik ilişkilerin bir dış politika aracı olarak kullanılması ise yüzyıllardır var olan bir durumdur. Büyük devletlerin küçük ve az gelişmiş devletlere karşı eskiden günümüze kadar uygulanan bir dış politika yöntemi olmuştur. Bu iktisadi yaptırımların belli başlı amaçları vardır (Arı, 1999: 351):

- Büyük ve güçlü devlet gelişmekte olan devletin ekonomik gereksinimlerini kullanarak ya da onu tehdit ederek, ona birtakım vaatlerde bulunur ve bu durumu bir dış politika aracı olarak kullanır
- Güçlü devlet kendi iktisadi kapasitesi arttırmak amacı ile potansiyel düşman olarak gördüğü diğer devletin birçok olanaktan mahrum kalması için uyguladığı dış politikadır.
- Ekonomik bağımlılık yaratarak diğer devletin hareket alanını daraltmaya çalışır.

Türkiye çok partili siyasi hayata geçiş dönemlerinde Marshall yardımları ve Truman Doktrini ile askeri yardım almış ve ileride bu araç gereçlerin bakım onarımı için ABD kendisine bağımlı kılmıştır. Görüldüğü gibi iktisadi olarak uygulanan bu dış politika aracı Türkiye için bir müddet sonra bağımlılık yaratmıştır.

1.2.1.2. Ülkenin Coğrafi Konumu

Dış politikayı doğrudan etkileyen diğer unsurlar ise belirli bir dış sorunun var olması ve coğrafi yani bölgesel sorunlardır. Bir devletin eğer gelişmekte olan ve çözüme ulaşamamış belirli bir sorunu varsa bu hem iç hem de dış politikayı etkileyecektir. Örneğin Türkiye'nin tek parti döneminde demokratikleşememesi hem iç politikayı hem de dış politikayı derinden etkilemiştir.

Birçok dış politika uzmanına göre coğrafi durum dış politikayı en çok etkileyen unsur olmaktadır. Coğrafi konum denildiği zaman ülkenin ana karanın neresinde bulunduğu, denizlere okyanuslara uzaklığı, bulunduğu bölge, ticaret yollarına yakınlığı gibi birçok unsur akla gelmektedir. Bu nedenle coğrafi konum ülkenin gelişimini etkileyen en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Coğrafyada bulunan fiziki ve insani kaynakların eşit dağıtılmaması nedeni ile uygulanan politikalar ve uluslararası ilişkiler her bölgede farklılık göstermektedir. Türkiye'nin elinde bulunan sınırlı kaynaklar ile coğrafi ve jeopolitik özelliklerini çok iyi kullanarak dünya politikasını gücünün çok daha ötesinde etkilediği görülmektedir (Arı, 1999: 221). Geçit yolları üzerinde bulunması, balkanlar, Karadeniz, Kafkaslar, Ortadoğu ve Akdeniz'i içerisine alan bir bölgede bulunması birçok sorumluluğu yanında birçok işbirliği ve avantajı da beraberinde getirmektedir.

1.2.1.3. Devletin Yönetmel Yapısı

Dış politika ve uluslararası ilişkilerde başarı olabilmek ülkenin ekonomik, askeri, kültürel, sosyal, jeopolitik, coğrafi olmak üzere birçok etmenine bağlıdır. Ancak bunların yanında ülke içerisindeki dinamikler, siyasi yapı, sivil toplum kuruluşları, baskı gurupları gibi birçok etmen dış politikayı etkilemektedir (Sönmezoğlu, 2006: 763).

Ülkelerin siyasal rejimleri farklı olsa da, her ülkede işlev yönünden benzerlik gösteren siyasal kurumlar bulunmaktadır. Bu kurumlar devlet ya da hükümet adına ulusal ya da uluslararası alanda kararlar almakla görevlidir. Bu kurumların her birinin ayrı görev alanları bulunmakla birlikte her bir kurum bir olay için karar verici olmadığı gibi, bir olay için de tek bir kurum karar verici olmamaktadır. Her alanda olduğu gibi dış politikada da karar vericiler tek değildir.

Uluslararası sistem içerisinde gelişen olaylar tüm siyasal kurumları az ya da çok etkilemektedir. Dış politika ulusal düzeyde, bir devlet politikası olarak belirlenmeli ve bu belirleyicilik orta ya da uzun vadede dış işleri yetkililerince ortaya konulmaktadır. Kısa dönemli politikalar hükümet tarafından ortaya konulmaktadır. Siyasi iktidarın ve devlet üst düzey yöneticilerin dış politikada yer almaları günümüzde yadsınamaz durumdadır. Bilim ve teknolojinin gelişmesi ile doğrudan kurulan iletişim sayesinde hem daha hızlı hem de birçok sorunun çözümünde kolaylık sağlamıştır (Arslan, 2007: 27).

Ülke ister demokratik bir sistem olsun ister otoriter bir yapı olsun politikanın özellikle de dış politikanın resmi kurumları etkilemesi ve onlardan etkilenmesi olağan bir durumdur. Devletin içerisinde politik ve ekonomik bir birliktelik devleti güçlü kıldığı için dış işlere ilgiyi artırmaktadır. Uluslararası alanda rol alma ve başarı isteği ortaya çıkar. Hatta uygulanan politikanın durumuna göre nüfusu arttırma, yayılma ve kendini uluslararası alanda ön plana çıkarma olanakları yaratılır.

Türkiye’de otuz yılı aşkın süredir iç politika dış politikadan etkilenmekte, bu durum siyasal sistemin gelişmesi olarak açıklanmaktadır. Ancak yaşanan darbe ve devrimler gibi süreçlerde dış politikanın askeri yapının da denetiminde olduğunu söylemek mümkündür (Arslan, 2007: 29). Bu anlamdan bakıldığında Türkiye’de dış politikayı etkileyen resmi kurumlar siyasi partiler, ordu ve dış işleri teşkilatları olarak sıralanabilir.

Dış politikayı etkileyen resmi olmayan kurumlar demokratik yapılarda görülmektedir. Demokrasi ile ilgili görüşler genellikle güçler ayrılığı kuramını benimser. Yasama, yürütme ve yargıdan oluşan bu üç kuramın her biri bağımsız çalıştığı için tek başına egemenliği eline geçiremez. Bu nedenle demokrasinin başarılı olabilmesi için baskı guruplarına ihtiyacı vardır.

Dış politikanın hareket noktası ulusal çıkarlardan oluşur. Etkin olabilmesi için ise kaynağı kamuoyudur. İktidar ya da devlet kamuoyundan destek aldığı müddetçe dışarıda kabul görme ve uluslararası alanda etkili olma ile sonuçlanır. Baskı gurupları kamuoyunun beklenti ve isteklerini siyasal sisteme götürerek bir işlevlik kazanır. Bunu yaparken ise basın yollarını kullanmaktadırlar. Bütün dünya halkları dış politika konusunda çok duygusal davranmaktadır. Bu nedenle dış politika ile ilgili herhangi bir konunun baskı gurupları tarafından kamuoyuna aktarılmasında birçok sorun yaşanabilmektedir (Arslan, 2007: 37). Bu anlamda dış politikayı etkileyen resmi olmayan kurumlar kamuoyu ve baskı guruplarından oluşmaktadır.

1.2.2.Sosyolojik Faktörler

Dış politikanın belirlenmesinde bir takım sosyolojik etkenler söz konudur. Bu etkenler arasında bağımlılık, para ve enerji, düşünce kuruluşları, siyasi rejimler, ordu, sivil toplum örgütleri, medya, etnik sorun ve din yerini almaktadır.

Tablo 2: Dış Politikayı Etkileyen Temel Enstrümanlar

Bağımlılık	Bağımlılık dış politikayı etkileyen birçok faktörden birisidir. Dış politika açısından değerlendirilecek olunursa zayıf bir ülkenin güçlü bir ülkeye her açıdan tek taraflı olarak bağımlı olmasını demektir (Aknur, 2012: 27). Bu nedenle de dış politikasının o ülke ile uyumlu olması gerekmektedir.
Para ve Enerji	Soğuk savaş sonrası dönemde devletlerin güvenlik ihtiyaçları dışında karşılaştıkları sorunlar çeşitlilik göstermektedir. Yeni güvenlik tedbirleri olarak adlandırdığımız çok boyutlu ve çok aktörlü çerçevede dış politika yapım süreci de bu dönüşümden etkilenmiştir. Enerji güvenliği de yeni güvenlik tedbirleri bağlamında dış politikada yerini almıştır (İpek, 2012:225). Su ve petrol rezervleri dış politikada enerji ve paranın önemini vurgulamıştır.
Düşünce Kuruluşları	Bir zamanlar devletin en üst mertebelerinin bürokratların hareket alanı ile kısıtlı olan uluslararası ilişkiler bugüne gelindiğinde Greenpeace örgütü, Dünya Bankası, IMF gibi ulus aşırı aktörleri dikkate almak durumundadır. Tüm bunları içine alan düşünce kuruluşları özel kişilerce ya da devlet fonları ile desteklenmektedir.
Siyasal Rejimler	Siyasi rejim hem seçim, oylama ve karar alma modellerini içeren hem de parti ve sivil baskı gruplarının siyasi katılım yöntemlerini kapsayan ilgi çekici bir sosyal mekanizma ve toplumu yönetme olarak tanımlanır (Aleskereov, 2007: 19–20)
Ordu	Sivil oluşumlar ve ordular arasındaki etkileşim sadece askeri darbelerden meydana gelmemektedir. Ordunun dış politikayı etkileyen etkisi askeri ve endüstriyel askerlerin yanı sıra sivil bürokratların da dahil olduğu asker-endüstriyel kompleks aracılığı ile sınırlarını aşmıştır (Demir, 2009: 51- 52)

Sivil Toplum Örgütleri	Uluslararası ilişkiler hızlı bir şekilde sosyal kesimlerin yaşantılarını direkt olarak etkilemeye başlamıştır. Dış politikanın da direkt olarak etkilenmesi örgütlerin sayısı artırmıştır. Ortaya çıkan toplumsal kuruluşlar dış politikanın sorunlarını ele almıştır.
Medya	Medyanın siyasal gündem üzerindeki etkisi tartışmasız çok büyüktür. Siyaset ve medya arasındaki ilişki güçlü bağlar içermektedir. Bir konuyu medyanın sürekli gündemde tutması siyasal gündemi derinden etkilemektedir.
Etnik Sorun	Etnik sorun, iç ve dış politikada devletlerarasında güçlü bağlantılar kurulmasında önem arz etmektedir. Artık etnik sorunların dâhil olduğu uluslararası boyut bir devletin iç politikasını etkilediği kadar dış politikasını etkilemektedir.
Din	Din ile toplumsal yaşam, din ile siyaset/dış politika arasındaki ilişkiyi doğru değerlendirmek için dinin toplumsal yaşamı ve dolayısı ile de siyaseti etkilediği yadsınamaz bir gerçektir.

1.2.2.1.Konjoktüre Bağlı Değişkenler

Uluslararası ilişkilerde Türk dış politikası detaylı araştırmak için bir takım bazı konjoktürlere ihtiyaç vardır. Yaşanılan siyasal iklimle birlikte o siyaseti yöneten liderin özellikleri konu ile doğrudan ilgilidir.

1.2.2.2.Siyasal İklim

Tarihi birikim bir toplumun yıllar içerisinde konumunu belirleyen temel unsurdur. Türkiye'nin tarihi birikimleri hem bölge içi hem de bölge dışında çok farklı ve kendine has özelliklere sahiptir. Bu zenginliğin kaynağı olan Osmanlı Devleti üç kıtada siyasi yapılanması olan yegâne devlettir. Osmanlının kurmuş olduğu bu siyasi yapı bir

yandan askeri güce diğer yandan ise diplomatik stratejisine bağlıdır. Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulmuş ve altı yüz yıl üç kıtada var olan Osmanlı Devletinin tarih boyunca mirasını taşımıştır. Lozan Barış Anlaşması ile savaş dönemini kapatarak ve 23 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyetin ilanı ile yeni bir devlet olarak uluslararası alandaki yerini almıştır. Osmanlı döneminin sonlarına doğru meşrutiyet ile başlayan modernleşme hareketi Atatürk cumhuriyetinin de temel amacı olmuştur. Atatürk 1927 yılında CHP'nin ikinci kongresinde dış politikanın iç organizasyon ile mükemmel bir uyum halinde ve ona bağlı olarak yürütülmesi gerekliliğini belirtmiştir. Bu ifadesi ile modern ve çağdaş Türkiye'nin başta yakın komşuları ve tüm dünya ile iyi ilişkiler içerisinde olarak, istikrar, güven ve refah içerisinde uluslararası ilişkiler temelini oluşturulmasını belirtmiştir.

Karlofça Anlaşması ile başlayan ve 1950 yılına kadar devam eden Osmanlı-Türk dış politikası Batı'ya yakın olma ve batılılaşma politikası ile ilerlemiştir (Sandıklı, 2007: 5). 1923'te Atatürk'ün "*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*" sözünü özümseyerek kendisine bir yol çizmiştir. Bu anlayış doğrultusunda savaş öncesi ve savaş sırasında iş birliği yaptığı ittifaklar ile birlikte Türkiye'yi savaşa girmekten kurtarmıştır.

Tek parti yönetimi döneminde CHP içinde yer alan Celal Bayar ve Adnan Menderes gibi önemli kişilerin ayrı parti kurma çabaları görülmüştür. DP'nin kurulması, CHP'nin karşısında yer alabilmesi siyasal bir muhalefetin doğuşu anlamına gelmiş ve DP, 14 Mayıs 1950 yılında iktidara gelmeyi başarmıştır. DP'nin kurucu kadrolarının Atatürk dönemindeki önemli isimlerden oluşması dış politika anlamında da net bir değişiklik yaratmamıştır. (Sarımay, 2000: 866). Türkiye'de çok partili hayata geçişle birlikte kurucularını CHP'den çıkaran DP, Türkiye'nin siyasi gündemine damgasını vurmuştur. Fakat Atatürk dönemi ve sonrasındaki tek parti döneminin barındırdığı uluslararası konjonktür ile II. Dünya Savaşı sonrası konjonktürden dolayı oluşan koşullarda ufak da

olsa farklılaşma söz konusu olmuştur. DP iktidara geldiğinde Batı Bloğunun aktif bir katılımcısı olmuştur.

Türkiye’de siyasi hayatın değişmesine neden olan DP’nin iktidara gelmesi hem ülke içinde hem de aktif olarak iletişim kurulan ülkelerde önemli gelişmeler yaşanmasına neden olmuştur. Ülke içinde 27 yıl boyunca iktidarını sürdüren CHP’nin yerini alması ve demokratik hareketlerin görünmesi, ülke dışında ise ülkeyi birçok anlaşma, pakt ve ittifaklara götürecek dış politika tabanının oluşmasına zemin hazırlamıştır. DP’nin dış politikada yeni ve farklı bir yapı oluşturması ilerleyen yıllarda da dış politikayı etkileyecektir. Aslında bu dönemde atılan adımların hemen hemen hepsi Sovyetler tehlikesine karşı alınan önlemler olarak yorumlanabilmektedir. Türkiye’nin NATO’ya girebilmek için Kore’ye asker göndermesi, çevresel Paktlara üye olması, birçok anlaşmaya taraf olması gibi bu dönem yürütülmekte olan dış politikanın temel amacı güvenlik tehdididir (Duman ve Birsnel, 2012: 316). Ancak bununla birlikte ekonomik hamleler yapabilmek için de birçok anlaşmaya taraf olunmuştur.

Truman Doktrini, Türk dış politikası üzerinde büyük değişikliklerin yaşanmasının önünü açmıştır. Türkiye artık Batı’ya bağlanmalıdır mantığı ile hareket etmiştir. Bu bağlamda Batı’nın oluşturduğu siyasi, askeri ve ekonomik örgütlere katılım, Türk dış politikasının temel hedefleri arasında gösterilmektedir (Bağcı, 2007: 9). Soğuk Savaş Dönemi’nin Türk dış politikasının batı eksenli bir rotaya girişinde Marshall Planı’nın da etkisi fazla olmuştur. Truman Doktrininin devamı niteliğinde bir plan olarak algılanan Marshall Planı, dönemin ABD dış işleri bakanının yaptığı konuşmaya paralel olarak hazırlanmıştır (Harris, 1972: 33).

Savaş sonrası dönemde Türkiye’nin batı eksenli dış politika yönelimleri arasında NATO’ya üyeliği de değerlendirilmesi gereken konular arasındadır. Truman

Doktrini ile Sovyetlere karşı bir blok oluşturulmuş, Marshall Planı ile batı bloğunun ekonomik ve siyasi boyutu ele alınmıştır. Türkiye'nin NATO'ya üye olması için yaptığı ilk başvuru esnasında DP, üyeliği desteklemenin yanı sıra iktidarın bu konuda elinden geleni yapmadığını ifade etmekten kaçınmamıştır (Ayata, 2007: 69–70). Görüldüğü gibi dış politika oluşum sürecinde sorunlar yaşanmış, ancak muhalif tarafın var olması iktidar partisinin çalışmasını tetiklemiştir.

1.2.2.3.Lider/Kadro Özellikleri

Yapılan birçok tanıma göre liderlik kavramı “öncülük etme, yol gösterme, harekete geçirme, ekip ruhu oluşturma, birleştirici, motive edici, etkileyici ve yapılan işler ve olaylarda iz bırakabilme süreci” (Güntay, 2012: 36) olarak tanımlanabilir. Kısaca liderlik insanları etkileyebilen ve harekete geçiren kişidir. Birinin bir diğerini etkileyebilmesi ve harekete geçirebilmesi liderliğin bir sonucudur. Liderde bulunması gereken özellikler tespit edilmeye çalışıldığında bu konu özelinde birçok araştırma yapılmış ve konuya katkı sağlamak amaçlanmıştır. Liderliğin ilk olarak kişilik bazında değerlendirilip bir sonuç olarak çıkarılması geleneksel yaklaşım olarak literatürde yerini almıştır (Wright, 1996: 34). Bir nevi bu alanda yapılan çalışmalarda liderlik özellikleri kişilik özellikleri temelinde yapılmıştır.

Ksenefon'un Cyropadia adlı çalışmasında Adair (2005: 29), liderde bulunması gereken özellikleri ılımlı olma, adaletli olma, akıllıca hareket etme, yumuşak başlı olma, olaylar karşısında soğukkanlılığını yitirmeme, düşünceli olma, yardımsever olma, nezaketli olma gibi birçok özelliği ele alarak tanımlamıştır. Aristotle açısından liderlik adaletli olma, ılımlı olma, sağgörüyeye sahip olma ve dayanıklılık olarak dört niteliği ele almıştır.

1920'lerden 1950'lere kadar yapılan psikolojik testler ile lider kişide olması gereken nitelikler araştırılmış ve ilk araştırma sonuçlarına göre şu özellikler göze çarpmış olup tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3: Liderlik Özellikleri

Fiziksel Özellikler	Enerji ve aktiflik
Zekâ Ve Yetenek Özellikleri	Donanımlı bilgi birikimi, yargılayabilme kabiliyeti, kesin ve net konuşma üslubu
Kişilik Özellikleri	Açık sözlü olmak, yaratıcı kişilik, güvenilir olma ve etik ve ahlak kullarına uyma
Çalışma Özellikleri	Başarma arzusundaki hırs, sorumluluk sahibi olma ve sorumluluk alabilme öz güvenine sahip olma
Sosyal Özellikler	Popülerliğe sahiplik, dayanışma kabiliyeti, saygınlık, girişimci ruha sahip olma, incelik ve kibarlık

Kaynak: (Daft, 1991:373)

Yukarıda tabloda gösterilmiş maddelere ek olarak bir lider, dünyaya olan görüşü sebebi ile dönemin durumunu titizlikle takip ederek vatan aşkı ile birlikte dünyada olmuş ve vatanını etkileyebilecek sorunlara karşı toplumuna ışık tutmalıdır (Aydemir, 1997: 102). Ayrıca topluma yön verirken yaşamış olduğu toplumun kültürünü beş duyusu ile benimsemiş olmalıdır. Genel itibari ile lider denildiği zaman liderliğin temel taşları olarak da adlandırılan birçok özellik araştırmalar sonucunda bir araya getirilmiş ve tablo haline getirilmiştir.

Tablo 4: Lider Nitelikleri

Zekâda Üstünlük	Uzlaşmacılık	Öğrenme Kabiliyeti	Sadelik
Kendi İle Barışık Olma	Eleştiriye Açık Olma	Kendini İyi İfade Edebilme	Tutarlılık
Teftiş Yeteneği	Sosyallik	Şarlara Uygun Hedef Belirlemek	Enerjik Ve Aktif Olmak
Hitabet Yeteneği	Dürüstlük	Başarıyı İstemek	Görev Adamı Olmak
Basiretli Olmak	Hayal Dünyasında Yaşamamak	Kararlı Olmak	Duyguda Olgunluk
Güvenilirlik	Gündemi İyi Okuma	Nezaket	Ciddiyet
Prestij	Amaçlardan Sapmama	Üyelerini Motive Edebilme	Yargılama Yeteneği
Üyelerle Uyumluluk	Analiz Ve Sentez Yeteneği	Bilgi Donanımı	Açık Sözlülük
Atik Anlayış Sahibi Olmak	Sorumluluk Alabilmek	Dayanışma Yeteneği	İyimser Olmak
Karar Vermede Titiz Davranma	Kendine Güven	İnisiyatif Sahibi Olmak	Başkaları İle Kolay Ve Nitelikli İlişki Kurabilmek
Zamanı En Uygun Kullanmak	Rasyonel Ve Esnek Olmak	Zarafet	Gündemi Belirleyebilme Gücü

Kaynak: (Erol, 2001:466).

1.2.2.4.Uluslararası Siyaset

1945 sonrası dönemde gelişme gösteren bu kavram genel itibari ile devletlerarasındaki siyasi ilişkilere değinmektedir. Siyasi etkileşim süreci olarak da bahsedilebilir. Genel bir tanım yapmak gerekirse “devletlerin dış politikaların birbirlerinin

dâhil olduğu uluslararası siyasal ilişkiler alanında dış politikalarından etkilenen ve aynı zamanda etkide bulunabilen genel olgular” olarak yapılabilir (Koçer, 1998: 32).

Soğuk savaş sonrasında uluslararası politikada büyük değişiklikler oluşmuştur. Meydana gelen değişiklikler neticesinde eski Doğu bloğunun çerçevelediği konum eşine az rastlanır bir istikrarsızlıkla birlikte siyasi-ekonomik değişikliğe yol açmıştır. Bu durumun bir getirisi olarak Türkiye kendisini ateşin ortasında bulmuş ve dış politikada olduğu kadar uluslararası politikada da yeri etkilenmiştir. Bu durum neticesinde Türkiye'nin sırtlandığı yük farklı bir rolle ortaya konmuştur.

Soğuk savaşının bitiminden itibaren Türkiye'nin stratejik konumu konusu, güvenliği konusunun gerisinde kalmıştır. Bu dönemde Türk karar vericilere göre Türkiye kendi yağında kavrulmak zorundaydı. Fakat Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi Türkiye açısından dış politikada üstlendiği görevi gözden geçirmesine neden oldu. Yapılan çalışmalarda düzenin istikrar sağlaması için Batılılar tarafından Türkiye'nin önemi bir kez daha belirtildi. Yabancılar tarafından Türkiye'ye yapılan ziyaretler de bu durumu destekler nitelikteydi. Ankara yapılan bu ziyaretlerle birlikte diplomasi kalbinin altığı yer konumundaydı (Arslan, 2007: 12).

1.3. Dış Politikaya Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar

Uluslararası ilişkilerin ana aktörü devletlerdir. Bu devlet siyasi kararlarını kendisi alamıyor ise sistem içerisinde dikkate alınmamaktadır. Kendi kararlarını alabilen, bağımsız ve ülke içerisindeki her şeyi kontrol edebilen bir devlet dış politikaya da kendisi karar vermektedir. Dolayısıyla devletlerin kendi rızaları dışında egemenliklerine aykırı buldukları her türlü otoriteyi reddetmeleri de anarşik bir yapıda olmadıklarının göstergesidir (Arı, 2012: 21).

Dış politika yaklaşımları uluslararası ilişkiler disiplinine paralel şekilde I. Dünya Savaşının devam ettiği yıllarda savaşı nasıl önleriz ve kalıcı barışı nasıl sağlarız sorusuna istinaden ortaya çıkmış ve bu disipline bir öznellik kazandırmıştır. Büyük tartışma (Great Debates) adı verilen idealizm- realizm tartışmasının ilki disiplinin ortaya çıkmasında ilk adım olmuştur. İlk başlarda aydınlanmanın idealist ve iyimser etkileri belirgin iken 1940'lı yıllardan itibaren güç teorilerinin katı duvarları ile bilim şekillenmeye başlamıştır. 50 ve 60 yılları modernlik ve gelişme gibi bir realist bakış açısı görmüştür. 70'lerden itibaren ise uluslararası ilişkiler birçok yaklaşım içerisinde ilerlemektedir. Soğuk savaş dönemi sonrasında nereye gittiği belli olmayan bir şekilde gelişimine ve değişimine hızlı bir şekilde devam etmektedir.

1.3.1. İdealizm

Milletler Cemiyetinin kuruluşu ile uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak ortaya çıkması aynı dönemlere rastlamaktadır. Milletler arasındaki çatışmaları en aza indirmek, iş birliğini en üst seviyeye çıkarmak, savaşı değil barışı sağlayabilmek hedefi ile uluslararası örgütlenmelerin ortaya çıkmasını destekleyen, daha sonraları idealistler olarak adlandırılacak olan bir grup düşünür tarafından Milletler Cemiyeti ortaya çıkarılmıştır.

Siyasal idealizm anlayışı insan, toplum ve toplumlar arası iletişim konusunda hareket ederek insan doğasının iyi olduğunu, insanların kötü davranışlarının kötü toplumsal düzenden ve kuruluşlardan kaynaklandığını savunmaktadır. Bu nedenle uluslararası sistemin kötü tarafı olan savaşlar kötü insanların eseri değildir. Savaşlar kaçınılmaz değil aksine savaşın çıkmasına neden olan faktörlerin denetim altına alınarak önlenmesi gerekmektedir. Bu tek tek devletlerin değil küresel ağ içerisinde bulunan tüm ülkelerin çabaları ile mümkün olabilecektir (Arı, 2012: 23).

İdealizmin realistler tarafından en çok eleştirildiği konu, olması gerekenin üzerinde durmaktan aslında var olanla ilgilenmemiş olmasıdır. Bu nedenle dünya savaşları başta olmak üzere diğer savaşları da açıklamakta yetersiz kalmıştır (Sönmezoğlu vd. , 2015: 48). İdealizm teorisi günümüzde farklı kollar ile kendini yenilemektedir. Kurumsalcılık, neo liberalizm gibi yeni yaklaşımlar idealist düşüncenin güncel çabaları olarak ele alınabilir.

1.3.2. Realizm (Gerçekçilik)

Realizmin siyasi bilimlerde bir teori olarak çıkışını ABD’li birçok akademisyen 1648 yılında gerçekleşen Vestfalya Barış Antlaşmasına dayandırmaktadır. Ancak daha eskilere dayandıran araştırmacılarda bulunmaktadır. Kenneth Waltz, Thomas Hobbes, Hans Morgenthau, Niccolo Machiavelli gibi düşünürler bu teorilerinin kurucuları olarak bilinmektedir (Ateş, 2009: 12).

1940 ve 1970 yılları arasında yapılan çalışmalarda klasik realist kavramında güç kavramı ve birey unsuru merkezi bir öneme sahip olmuştur. Devlet uluslararası ilişkilerin ana aktörüdür. İnsanı idealistlerden farklı ele almış; kötü, çıkarıcı, saldırgan ve dış politikada gücü ön plana alan olumsuz bir doğaya sahip olarak tanımlamıştır. İnsan doğuştan açgözlü ve hırslıdır (Arı, 2012: 25). Tarih açgözlü insan örnekleri ile doludur. En belirgin özelliği diğer insanlara egemen olma arzusudur. Eğer bu durum kabul edilirse önüne geçilebilir. Ancak bu şartlarda devam ederse uluslararası ilişkiler herkesin birbiri ile savaştığı bir ortam olacaktır. Bu mücadelenin temel birimi olan devletler ulusal çıkarlarını korumak için güce sahip olma amacına yönelik bir politika izlemekte, diğer devletlere güvenmemekte ve uluslararası örgütlere ve uluslararası Hukuk’a güvenmemektedir. Ancak potansiyel düşmana karşı koyabilmek için askeri kapasite yeterli hale getirilerek bu konuda

ittifaklar oluşturulup güç dengesi yolu ile barış ve istikrar amacına ulaşılabilir (Sönmezoğlu vd. , 2015: 49).

Realizm de temel asıl olan devletlerin askeri- politik gücü ve çıkarlarıdır. Onlara göre uluslararası ilişkilerin ana gündemini ulusal güvenlik meseleleri oluşturur. Güvenlik yüksek politika; mali konular, ekonomik konular, çevresel, eğitim, sağlık gibi diğer konuların hepsi ise alçak politika olarak tanımlanmaktadır (Arı, 2012: 27). Bu konuda eleştiri alan realizm uluslararası değişim ve gelişimi açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

1.3.3. Liberalizm

Aydınlanma çağı filozoflarının temel felsefesini liberalizm yaklaşımı oluşturmaktadır. Bireyin özgür yaratıldığı ve özgür kalması gerektiğini, hiçbir şekilde hiçbir gerekçe ile özgürlüklerin kısıtlanamayacağını savunur. Adam Smith, Montesquieu, Kant ve Locke bu bu yaklaşımın bilim insanları arasında yer almaktadır. Bu yaklaşımın savunucuları insanların doğuştan iyi olduğunu ve eğitilebileceğini savunurlar. İnsanlar eşit yaratılmış ve yaşama hakkına sahiptir. Özgür olma ve mutlu olma hakkı gibi dokunulmaz haklara sahiptirler. En iyi toplum bireye özgürlük tanıyan toplumdur (Sönmezoğlu vd. , 2015: 50-55).

Liberalizm'in dört ilkesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki fırsat eşitliğidir. Doğanın kaynaklarının ve zenginliğinin eşit dağıtıldığı anlamına gelmeyen fırsat eşitliğidir. İkincisi birey kendi istek ve taleplerini isteme kapasitesine sahiptir. Kişi çevresinde gerçekleşen her şeyi kavrayacak kapasiteye sahiptir ve bu nedenle bireyin kendi özgürlüğünü ve mutluluğunu arama hakkı tanınmalıdır. Üçüncü ilke ise bireyin bir öz olarak ele alınması ve onun özgürleştirilmesidir. Toplumsal siyasete düşen bu görev ile

bireyin özgürlüğü ve özerkliği genişletilmelidir. Yeryüzünde en iyi ve en başarılı toplumlar bireye daha fazla özgürlük tanıyan toplumlardır. Ekonomi politikalarının amacı da bireyin zengin, barışçıl ve huzurlu yaşamasını sağlamaktır. Son ilke ise özel mülkiyet konusuna dayanmaktadır. Özel mülkiyet ile insan bireysel amaçlarına ulaşarak mutlu olabilir. Bireysel amaçlarına ulaşabilmek için çalışır ve emek sarf eder ve böylelikle toplum zenginleşir (Arı, 2012: 29).

Liberal devlet anlayışına göre birey ve devletler birbirlerine benzemektedir. Liberal devlet teorisinde bireyler eşit yaratılmış ve tanrı tarafından sunulan yaşama, mutlu olma gibi haklara doğuştan sahiptirler. Bu hakların korunması için ise devletler ortaya çıkmıştır. Devletlerinde bireyler gibi var olma, bağımsızlık ve haklarını savunma hakları mevcuttur. Yani devletler de tıpkı bireyler gibi uluslararası statüde hakları ve sorumlulukları açısından eşittirler.

İdealistlerle liberaller arasında en önemli fark idealistler devleti merkeze yerleştirirken liberaller bireyi temel aktör alırlar. Ancak her iki akımın ortak özelliği ise uluslararası ilişkilere hem bireyin hem de devletin barış ve iş birliği öznesi olarak bakmalarıdır. Her iki akımda demokratik yapıların barışın güvencesi olarak yorumlamalarıdır. Realistlerden ise bu noktada ayrılırlar. İdealistler ve liberallere göre insan doğası gereği iyidir ve iş birliğine açıktır.

1.3.4. Globalizm

Globalizm uluslararası sistemi ekonomik kavramlarla ele almaktadır. Modern dünyanın temel özelliği kapitalist olmasıdır. Kapitalist dünya merkez ve çevre olarak iki grupta incelenmektedir. Merkezde zengin ülkeler çevrede ise yoksul ülkeler yer alır. Bu yapı içerisinde yoksul ülkelere sürekli olarak varlıklı ülkelere transferler söz konusudur.

Bu durum zenginleri zenginleştirirken yoksullar ise daha fazla yoksulluk içerisine sürüklenmektedir. Globalistlere göre bu durum dünyada yaklaşık olarak dört yüz yıldır devam eden bir durumdur. Globalistler bu anlamda dünya sistemini açıklayabilmek için tarihi gelişimini ele almaktadırlar (Arı, 2012: 35).

Günümüz olaylarının ancak tarihsel bir analizle açıklanabileceğini savunan Globalistler bu güne 16. Yüzyıldan itibaren yaşananlar neden olmuştur. II. Dünya savaşından itibaren Merkez çevre kuramı ile az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasında eşitsizlik söz konusudur. Bunun en önemli nedeni ticarettir. Ticaret hadleri sürekli olarak bir tarafın aleyhine iken bir tarafın lehine olmaktadır. Yani az gelişmiş ülkenin ihraç ettiği tarımsal ürün ve ham madde azalan bir eğilim gösterirken ithal ettikleri sanayi ürünleri aksi yönde seyretmektedir. Liberal anlayışa göre serbest ticaretten tüm taraflar kazanç sağlayacağı görüşü teorik olarak anlamını koruyor olsa da az gelişmiş ülkeler için teori faydalına bilirliliğini yitirmektedir (Sönmezoğlu vd. , 2015: 55).

Türkiye 1923 yılında kuruluşundan itibaren dış politikasını iç ve dış konjonktürleri ele alarak incelemek gerekmektedir. Yani iç siyasetinde gerçekleşen olaylar dış politikasına da yansımıştır. Demokratik hareketlerin başarısızlık ile sonuçlanması, Osmanlı geleneğinin devralınması, dışarıda gerçekleşen Hitlerin ve Mussolini'nin yayılmacı girişimleri Atatürk döneminin dış politikasının barışçıl ve idealist bir çizgide ilerlediğini göstermektedir. Atatürk sonrası dönem iç politikada demokratik hareketlerin başlaması, çok partili siyasi hayata geçiş liberal yaklaşımların görüldüğü dönem olmuştur.

2.BÖLÜM

CUMHURİYET HALK PARTİSİ DÖNEMİ (1946-1960)

Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye Cumhuriyeti açısından köşe taşı özelliğine sahip bir partidir. Türkiye'nin yakın tarihini ve geçmişini anlayabilmek için CHP'nin kökenini, ideolojisini incelemek çalışma açısından önem arz etmektedir. CHP, Türkiye'nin modernleşme sürecinde hangi doğrultuda ilerleme göstereceği konusunda lider bir parti özelliği taşımaktadır. Kökeni itibari ile Osmanlı döneminin son dönemlerinde filizlenmeye başlayan bir partidir de denilebilir. Modernleşme ve modernleşmenin beraberinde getirdiği ideolojik endişelerle inşa edilen Jön Türk hareketi ve devamı sayılabilecek İttihat ve Terakki Cemiyeti CHP'nin felsefesinin şekillenmesinde zemin oluşturmuştur. Bu sebeptendir ki CHP'nin kökeni üzerine yapılan çalışmalar Jön Türk hareketine tekabül etmektedir.

Jön Türkler, kapsam itibari ile ihtilafların olduğu ve çeşitli fikirlere sahip insanları içinde barındıran bir hareket olarak tanımlanabilir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Jön Türklerin içerisinde doğmuş ve merkezîyetçi bir devlet ve pozitivist bir toplum anlayışı ile CHP'ye ideolojik ve örgütsel anlamda zemin hazırlamıştır.

Tek partili dönem kuruluş ve kurumsallaşma dönemi olarak iki dönemde incelenebilir. Kuruluş dönemi 1923–1931 yılları arası (Tunçay, 2005: 1), kurumsallaşma dönemi olarak ise 1931 yılından çok partili hataya geçme adımlarının atıldığı 1945 yılına kadar süren dönem olarak değerlendirilebilir (Ayata, 1992: 73). Genel anlamda 20.

yüzyılda ortaya çıkan siyasal bir yapıdır denilmesi yanlış olmayacaktır. Duverger'in de belirttiği üzere “ *Tek Parti Hem Elit Hem de Bağlıdır*” (Duverger, 1992: 336). Kısaca anlatılmak istenen elit bir topluluk ve bu topluluğun yeni bağlar kurarak oluşturmaya çalıştığı toplumsal bir yapıdır. II. Dünya Savaşından gücünü arttırarak çıkan SSCB iki kutuplu dünya düzeninin oluşmasına zemin hazırlamış ve artık soğuk savaş dönemi başlamıştır. Yenidünyada tek lider algısı yok edilmiştir. SSCB'nin yayılmacı politikalarına karşı daha güçlü devletler ve demokratik yapılar oluşturulması bu dönemi anlatan tanımlamadır. Türkiye'de bu dönemde demokratik adımlar atmak için çok partili siyasi hayata geçişte gelişmeler yaşamaya başlayan ülkelerden olmuştur. Dünya bu dönemde iki kutup olarak belirtilen ABD ve SSCB arasında yaklaşık yarım asır sürecek olan Soğuk Savaş'a tanıklık etmiştir.

Dünya uluslararası siyasette dönüşümler yaşamaya başlamıştır. İki dünya savaşından çıkan dünya ülkeleri ortaya çıkabilecek yeni savaşları önleyebilmek için evrensel bir istikrar sağlayacak uluslararası sistem arayışı içine girmiş, dünyayı etkisi altına alan bu dönüşümlerden Türkiye'de etkilenmiş ve demokratikleşme adımları atılmaya başlanmıştır. Cumhuriyetin ilanından itibaren 27 yılda birçok kez denenen ancak gerçekleştirilemeyen çok partili hayata geçiş 1946 yılında DP'nin kurulması ile son bulacak olan bu dönem tek partili siyasal sistemin yanı sıra kurulan Türk devletinin temellerinin atıldığı da bir dönemdir. Başka bir ifade ile yeni bir rejimin doğumudur. 1950 yılından itibaren ise cumhuriyet dönemi bağımsızlık temelli iç ve dış politikalar terk edilmeye başlanmış ve Batı ile entegre olunan yaşamın her alanında bunun görülebildiği yeni dönem başlamıştır. Türkiye'de demokratikleşme hareketlerinin ilki olarak ele alınan çok partili siyasi hayata geçiş DP'nin kurulması ile gerçekleştirilmiş ve yaşanan darbe olayı ile demokratik adımlar yarım bırakılmıştır.

2.1.Devralınan Miras

Cumhuriyet ilan edildiği sıralarda ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısı son derece kötü bir durumdadır. 1927 yılında yapılan Hatay'ın hariç tutulduğu nüfus sayımına göre ülke nüfusu 13. 6 milyon olarak kayıtlara geçmiştir. Bu bilgidен hareket edilerek cumhuriyetin ilan edildiği yıl ki nüfus sayımı yaklaşık olarak 13 milyon olarak öngörülmüştür. Savaşta kaybedilen yaşamlarda erkek ve kadın dengesini bozulmuş aynı zamanda üretken yaş gurubu savaşlarda kaybedilmiştir. Ayrıca diğer alanlarda (sağlık ve eğitim) vasıfları yönünden vasat bir halk gücü söz konusudur (Yenal, 2010: 9). 1927 istatistiklerine göre ülke nüfusunun %24'ü kentlerde geri kalan %76'sı ise kırsalda yaşamını devam ettirmektedir (TÜİK, 2006).

Cumhuriyetin kuruluş sıralarında ülkenin müfessir sayı bakımından epeyce yol alması gerekiyordu, çünkü vatandaşların yalnızca %10'luk kısmı okuma yazma biliyordu. Bu sayı kadınlarda % 4'i görüyordu (Bilgin, 2005: 56). İki yıl sonra eğitim alanında ilerlemenin kat edilemediği sayılara yansımıştır. Vahimdir ki ülke genelindeki öğrenci sayısı 497.300 olarak kayıtlara geçmiştir (Tuncay, 1992: 234-235).

Yaşanan tüm bu olumsuzluklara rağmen Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlıdan miras kalan toplumsal yapıdan sıyrılmak ve modern, çağdaş bir millet oluşturmak için tüm olanakları hayata geçirmek istemiştir. Bu amaç doğrultusunda milli bir kent soyluluk oluşturmak, laik- bilimsel eğitim aracılığıyla ekonomik ve siyasi bağımsızlığı iyileştirmek öncelik taşımıştır.

1923–1930 yılları arasındaki dönemde yönetim anlayışı yerli ve ulusal burjuvaziyi yetiştirmek yönünde olmuştur. Yine bu dönemde çiftçiyi desteklemek ve korumak adına aşar vergisi ve iltizam yönetimi kaldırılmıştır (Tanör, 2009: 336).

Cumhuriyetin ilk zamanlarında kötü durumda olan bütçe aşar vergisinin kaldırılmasıyla gittikçe kötü bir hal almaya başlamıştır. Aşar vergisi kaldırıldıktan sonraki yıllarda yaklaşık olarak 200 milyon TL civarında değişen devlet gelirlerinin %60'nın vergilerden elde edildiği, %20'sinin ise tekel kazançlardan kaynaklandığı belirtilmiştir (Yenal, 2010: 65).

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, ekonomi üretim ve tarım ile ayakta kalmaktaydı. 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre aktif nüfusun yarısından fazlası tarım sektöründe çalışmaktadır. Sanayi, ulaşım ve ticaret alanında çalışan kesim ise %10'a karşılık gelmektedir (Kara, 2017: 115). Milli Mücadele'nin sonunda ülkede sanayi yok denilecek düzeydedir. Kapitülasyonların sonucunda olan zanaatlar yok edilmiştir. 1923 yılında ülkede toplam 386 iş yeri ve 20.000 çalışan vardı. Yerli olmayan şirketler ekonomide baskınlığını hissettiriyordu. 1923- 1927 yılları arasındaki ekonomi incelendiğinde sanayi kuruluşlarının yapısal bir devrime uygun düşmediği görülmektedir. Tarım sektörü baskın bir şekilde ekonominin başat gücü konumundadır (Kara, 2017: 116). Ülke çapındaki gelir ele alındığında sanayi gelirleri ulusal gelirlerin yalnızca %10'unu oluşturduğu görülmektedir.(Yenal, 2010: 11).

Tüm bu anlatılanlara ek olarak illeri ve bölgeleri birbirine bağlayan ulaştırma imkânları bir kaçı dışında yabancıların elinde işlem görüyordu. Ayrıca yeteri kadar araç olmadığı gibi kara yolundan da mahrumdu (Yenal, 2010: 13).

Türkiye'nin üretimi ve ihracatı yaşanan koşullar göz önüne alındığında en az ihraç yapan ülkelerle ölçüldüğünde bile ölçülemeyecek kadar vahim durumdadır. Savaşlarda memleketi düşman işgalinden kurtaran ülke gümrük arkasında işgalin tam de merkezindeydi. Durum böyle olunca Atatürk inkılaplarının en önemli hedeflerinden birisi

de “Siyasal İstiklal Savaşını” kazandıktan sonra” Ekonomik İstiklal Savaşını” da kazanarak ülkeyi kalkındırmak olmuştur (Kocabaş, 2007: 118).

Ülkenin kalkınması için yapılan İzmir İktisat Kongresi (Kayıran ve Saygın, 2019: 28) ülke için bir sıçrama tahtası konumundadır. Kongreye yurdun her tarafından çiftçileri, tüccarları, sanayicileri ve işçileri temsil edecek belli sayıda kişi davet edilmiştir. 1930 yılına kadar damgasını vuracak ekonomik politikalar bu kongrede belirlenmiştir. Kongrenin açılış konuşmasını Mustafa Kemal Atatürk yapmış ve yabancı sermaye üzerinde durmuştur. Halkın sorunları için kongreye çağrılan kişilerin talepleri yabancı sermayeden faydalanma esaslarını ortaya koyan programla kabul edilmiştir.

1923- 1931 yıllarında devletin ekonomiye müdahale etmek istemesi mecburiyetten doğmuş, dönemin liberal ekonomi politikası hizmete yönelik bir girişim olmuştur. Bu dönemde Türkiye İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuş, Teşviki Sanayi Kanunu’nu çıkartılmıştır (Kayıran ve Saygın, 2019: 47–49) .

Liberal ekonomi döneminde devlet birçok tekel idarelerin kurulmasına zemin hazırlamış ve bunların hisselerini yerli ve yabancı özel kuruluşlara satmıştır. Bunlar arasında liman, kibrit çakmak, alkollü içecekler, barut ve patlayıcı maddeler yer almaktadır. Liberal ekonomi açısından ulaşım da son derece önemli konular arasındadır. Bütün yurdu demir yollu ile çevrelemek Mustafa Kemal Atatürk’ün şu sözü ile önemini belirtmektedir:

“Demir yolları memleketin tüfekten toptan daha önemli bir emniyet silahıdır. Demir yolları Türk milletinin refah ve medeniyet yollarıdır. Türkiye’nin iktisaden ilerlemesi ancak demir yolları sayesinde olacaktır. Milletın saadeti, istikbali bu yollardan geçecektir”(Yıldırım, 2001: 39).

Türkiye bir tarım ülkesidir. Yolların olmamasından dolayı Türk çiftçisi hasadını tüketim bölgelerine ulaştıramamıştır. Tarımda üretimi ikiye katlamak için tarımda makineleşme programı yapılmış fakat yol olmadığı için ihraç edilememiş ve Türkiye Alman makinelerinin çöplüğü haline gelmiştir (Kocabaş, 2007: 127). Sultan Abdülhamit döneminde başlanılan ve dünya savaşları nedeni ile tamamlanamayan demiryolu ağları Atatürk hükûmeti zamanında da savaş yorgunu devlet tarafından çok ileri düzeyde geliştirilememiştir. Ancak Mustafa Kemal demir yollarına hassasiyet göstermiş ve ülkenin bir kısmını demir ağları ile kaplanmıştır.

Liberal ekonomi açısından dikkat çekilen bir diğer husus ise bankacılık alanıdır. Halkın tasarruflarının biriktirilip çiftçi, sanayici ve tüccarlara ulaştırılması sebebiyle çözülmesi gereken bir husustur. Bu bağlamda 1924 yılında Atatürk'ün liderliğinde kurulan İş Bankası (Kayıran ve Saygın, 2019: 47-49) Türk bankacılık sisteminde ayrıcalıklı bir konumdadır. 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması ile aşar vergisi (Tezel, 1994: 127) de kaldırılmış halk bir nefes almıştır.

1930- 1932 arası ekonomide devletçiliğe geçişte bir ara dönem olarak adlandırılmıştır. Dünyada bir idol olan Sovyet Rusya devletçiliği İnönü hükümetinin dikkatini çekmiş ve bu ülkede uygulanan beşer yıllık kalkınma paketleri taklit edilerek Türkiye için de yapılmıştır. İlk beş yıllık plan 1934 yılında uygulanmaya başlanmış ve sanayide kalkınma amaçlanmıştır. Devlet öncülüğünde kurulacak fabrikaların idaresi 1933 yılında kurulan Sümerbank'a verilmiş ve 1935 yılında madencilik alanında devlet yatırımları yapılmak için Etibank kurulmuştur. Denizcilik bankası Türkiye toprak mahsulleri ofisinin açılması da yine bu beş yıllık uygulama paketi içerisinde yer almaktadır (Kocabaş, 2007: 133).

2.2. Kurucu Mottolar: İlke, Hedef ve Kuramsal Yönelim

Modern demokrasilerde tüm kitlelere ulaşabilmek, siyasal sistem içerisinde siyasal görüşlerin sesli dile getirilmesi ile mümkündür. Siyasi partiler de bu durumun eyleme geçtiği tek yer olarak gösterilmektedir. Tam da bu sebeptendir ki Türk siyasal hayatında çeşitli ideolojiler benimsenmiş, partiler kurulmuş ve sahada kendini göstermiştir. Bu siyasi partilerden biri olan CHP, Türkiye'nin en eski partisidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşmasındaki lider Mustafa Kemal Atatürk, ülkedeki mücadeleyi meclisten tamamı ile hâkim olduğu partiye doğru çekmeye başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk bu mücadeleyi gerçekleştirirken ülke, ikinci TBMM seçimleri için hazırlık içerisindeydi (Ahmad, 2011: 69). II. Meşrutiyet sonrası gelişmeleriyle de yakından ilgilenen Kemal Atatürk, ikinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) seçimleri ile ülkede partileşme süreçlerini başlatmış ve Halk Fırkası, 9 Eylül 1923 tarihinde bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetinin varisi olarak kurulmuştur. Halk Fırkası adını 10 Kasım 1924 tarihine kullanmış daha sonra “cumhuriyet” kelimesi dâhil edilmiş ve 1935 yılına gelindiğinde fırka kelimesi “parti” kelimesine dönüştürülmüştür. O zamandan bu zamana kadar da “Cumhuriyet Halk Partisi” olarak kullanılmıştır (Karpas, 2010:472). 1927 yılında “Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik ve Laiklik” olmak üzere dört temel ilke belirlenmiş ve bu ilkelere bir yıl sonra “Devletçilik ve Devrimcilik” ilkeleri de eklenerek altı ilkeye ulaşılmıştır (CHP, 2012).

Bağımsızlığını almış, cumhuriyeti kurmuş ve saltanat ve hilafet dönemini kapatmış olarak yol alan CHP ulusal birliğin oluşmasını kendine görev bilmiş bir partidir. Modern bir cumhuriyet isteyen CHP, eğitim, hukuk ve toplumsal alanlarda önemli reformlar gerçekleştirmiş ve ulus devletinin oluşmasında gereken adımları atmıştır (Yılmaz, 2007:161). Kurtuluş Savaşında ismini duyuran Kazım Karabekir, Hüseyin Rauf Orbay ve

Ali Fuat Cebesoy gibi isimler CHP'nin yapmış olduğu devrimlere karşı çıkararak partiden ayrılmışlar ve 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurulumunu gerçekleştirmişlerdir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Halk Fırkasını ekonomi ve din alanında fazlaca eleştirmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının doğumundan kısa bir süre sonra Şeyh Said İsyanları çıkmış ve geniş yetkilerle donatılmış İstiklal Mahkemeleri kurularak Takrir-i Sükûn Kanunu çıkartılmıştır. Nitekim Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılması gecikmemiştir. Partinin kapatılmasından sonra çok partili siyasal hayata geçiş denemelerine devam edilmiş ve Atatürk'ün emri ile liberal görüş açısına sahip Fethi Okyar tarafından Serbest Cumhuriyet Halk Fırkası kurulmuştur. Kurulan bu parti de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasında olduğu gibi din ve ekonomi fikirleri ile bezelidir. Yine aynı şekilde hükümete yapmış olduğu katı eleştiriler sebebi ile ülkede siyasal ortamda kan kokusu yayılmaya başlamıştır. Soluk vermeyen baskılar nedeni ile partiyi kuranlar partinin kapatılması kararında gecikme yaşamamışlardır (Akşin, 2008: 195–207). Fethi Okyar'ın kurmuş olduğu partinin başarısızlıkla sonuçlanmasından 1946 yılına kadar geçen sürede yeni parti oluşturma girişimlerine girişilmemiştir. Fakat partinin kurucu başkanı sıfatı ile anılan Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü ve II. Dünya Savaşının beraberinde getirmiş olduğu tedbirler ile işler değişmiş ve alternatifler oluşturulmaya başlanmıştır. 26 Aralık 1923'te CHP, olağanüstü bir kurultay toplayarak tüzük değişikliğine gitmiştir. İsmet İnönü artık "*Milli Şef*" unvanı ile partinin genel başkanı olmuştur (Yetkin, 1983: 160).

Genel başkan olan İsmet İnönü, paranın üzerindeki resmi kendi resmi ile değiştirmiş ve kendi adına bir ansiklopedi yayınlamıştır. Bunun neticesinde İnönü ve Atatürk tarafları olarak bir ayırım oluşmuştur. Yıl 1939 olduğunda yapılan seçimlerde Mustafa Kemal'in arkadaşlarına milletvekilliği görevi verilmemiştir. 5. Kurultayda bir

başka parti kurulmasından ziyade CHP içerisinde 21 milletvekilinden oluşan ve İnönü başkanlığında gerçekleşen “*Müstakil Grup*” kurulması fikri daha ağır basmış fakat bir başarıya ulaşamamıştır. Tüm bunlara ek olarak Milli Koruma Kanunu geniş yetkilerle donatılmış ve ulusal ekonomide ve savunmada yetkiler sıra dışı bir hal almıştır. Bunun neticesinde halkın CHP’ye karşı gard alması gecikmemiş ekonomi politikası ile birlikte toplumsal dengeler alt üst olmuştur (Altaş, 2006: 17). Ayrıca Varlık ve Toprak Mahsulleri Kanunu ile kaçınılmaz kıtlık artık baş göstermeye başlamıştır. İhtiyaç duyulan neredeyse her ürün kara borsanın eline düşmüş ve bu durumdan en çok etkilenen sabit bir maaşla yaşam sürdüren çalışanlar olmuştur. Tek parti yönetimi tekrardan halkın tepsi ile karşı karşıya kalmıştır (Bakan ve Özdemir, 2013: 375). Buna ek olarak Batılı ülkelerin tek parti ile yönetilen ülkelerle iş birliğinden kaçınması ülkedeki tekeli bir kez daha vurmuştur (Altaş, 2011: 26). Mustafa Kemal Atatürk’ün önceki yıllarda ikinci bir partinin olması için çalışmalarının başarısızlıkla sonuçlanması ve devletle birleşmiş partiye yeni bir parti fikrini kabul ettirmenin zorluğu gibi nedenlerden çok partili hayata geçmede sıkıntılar olmuştur (Demir, 2010: 84).

2.3. Siyasal Kadronun Özellikleri

DP’nin kurulması bugün bile hala popülerliğini koruyarak çalışmalara konu olmaya devam etmektedir. Kurulmasındaki nedenlerden biri olarak gösterilen II. Dünya Savaşı’nın getirmiş olduğu kötü sonuçlar nedenlerin en önemlisidir (Konyar, 1999: 22). Yıl 1945 Mayısını gösterdiğine Almanya’nın yenilgisi ile II. Dünya savaşı son bulmuştur. Aradan çok zaman geçmeden Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Türkiye ile Saldırmazlık Paktı’nın üzerinden geçilerek yenilenmesi talebinde bulunmuştur. Bu talepler içinde boğazlar, Kars Ardahan, Artvin gibi yerlerin hâkimiyeti söz konusudur. Bu taleplerin karşılanması Türkiye’nin güvenliği ile sorun yaşayacağı anlamında

değerlendirilmektedir. Bu konuların güvenlik açığı getireceği gerekçesi ile Türkiye batıya yaklaşmakta çareyi aramaktadır. Türk toplumun içinde bulunduğu sıkıntılı durum ve batının politik rejim kuralları dolayısıyla CHP çok partili hayata geçiş kararında gecikme yaşamamıştır. Toplumun CHP yönetimine karşı göstermiş olduğu baskılar CHP'nin kendi içerisinde tartışma yaşamasına vesile olmuş ve 4milletvekili¹ CHP'nin göstermiş olduğu fazla hoşgörü ve uluslararası ortamdaki gelişmelerden cesaret bularak CHP grup başkan vekilliğine bir önerge sunmuşlardır (Sarıbay, 2001: 51). Önergede demokratik kuruluşların özgürce ilerleme gösterememesi ve Anayasa'nın halkçı ruhunu sınırlayan konularda değişiklik talepleri yer almıştır (Timur, 2003: 18).

Önergede sunulan bu gerekçeler CHP tarafından onaylanmamıştır. Bu durum siyasi gerginliğin artmasını doğurarak Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün Vatan Gazetesinde yazdıkları eleştiriler ile alevlenmeye ve muhalefet kimliğinin gerçek anlamda ortaya çıkmaya başladığını göstermektedir. Menderes ve Köprülü'nün eleştirilerine kayıtsız kalmayan parti iki ismin partiden ihraç edilmesi gerektiğine karar vermiştir. Parti tüzüğüne uygun davranılmadığını basın yolu ile bildiren Refik Koraltan'da arkadaşlarına uygulanan muameleden kaçamamış ve aynı şekilde partiden ihraç edilmiştir. Celal Bayar'ın da istifa etmesi ile CHP ile bağlarını koparmış bu isimler birleşerek Demokrat partiyi kurmuşlardır (Sarıbay, 2001: 52). 1946 seçimlerine katılmış ve CHP'ye karşı muhalefet olmaya devam etmiştir. Çünkü aday gösterdiği 273 milletvekilinden 65 milletvekili çıkartabilmiştir.

Demokrat Parti'nin seçmen karşına çıkarmış olduğu kişiler, gerek geçmiş görevleri gerekse de seçmen karşısında halka seslenişi DP'nin lider özelliklerinin oluşmasında önemli bir etkidir. Seçmiş olduğu kadro ile bir sonraki seçimlerde iktidar

¹ Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan (Dörtlü Takrir)

olabilmesi buna bağlıdır da denilebilir. Partinin kurucularının hepsi kendi alanlarında uzman olan kişilerdir. Partinin büyümesi için sonradan gelen kişiler ise önceki yıllarda göstermiş oldukları başarılar sayesinde DP'nin görünümüne olumlu katkılar sağlamıştır (Gülsünler ve Ertürk, 2012: 93).

Partinin kurucularından Celal Bayar, Türkiye Cumhuriyetinde üçüncü cumhurbaşkanı olarak görev yapması nedeni ile siyasetteki başarılı isimlerden bir tanesidir. Siyasetteki başarısının yanı sıra bir zamanlar bankada da çalışmış olan Celal Bayar, 1924 yılında İş Bankasını kurmuş ve bakanın genel müdürlüğünde görevini icra etmiştir. Siyasete atılması gençlik yıllarında dayısı (Mustafa Şevket) sayesinde olmuştur. Siyasete olan ilgisini 1907 de İttihat ve Terakki partisine duymuş olduğu ilgi parti içerisinde görev alarak göstermiştir. I. Dünya Savaşı sırasında halktan bir olarak hoca kıyafetleri ile Yunan Halkına karşı Türk halkını yönlendirmesinden dolayı “*Galip Hoca*” ismiyle anılmıştır. Bunların yanı sıra Alay Kumandanlığı, Saruhan mebusluğu, iktisat ve dış işleri bakanlığı görevlerinde bulunmuş ve son olarak 1937- 1939 yılları arasında İsmet İnönü yerine başbakanlık yapmış olması siyasetin içinden geldiğinin göstergesi olarak da gösterilebilir. 1945 yılında ise Dörtlülükün oluşumu ile birlikte partiye karşı muhalif tarafta olmuştur. Yakın dostlarının partideki görevlerinden ihraç edilmelerinden sonra Celal Bayar da partiden istifa ederek DP'nin kurulmasını sağlamıştır (Dülger, 2011: 81–84). Geçmişte yapmış olduğu başarılı işler ile ön planda olan Bayar, halk kanadından da olumlu tepkilerin odağındadır. Ayrıca halktan bir milli kahraman olması ve din adamı bir babanın çocuğu olmasından dolayı DP'nin din politikasında temkinli davranmıştır.

Bir başka kurucu lider Adnan Menderes; büyük toprak sahibi olan bir ailenin çocuğu olarak Aydın'da dünyaya gözlerini açmıştır. İzmir'de okuduğu sıralarda I. Dünya Savaşı sebebi ile askere alınmıştır. Askerliği bittikten sonra İzmir'in Yunanlılar tarafından

işgal altında olmasından dolayı bir örgütün liderleri arasında yer almıştır. Kurtuluş Savaşından sonra ise memleketine geri dönerek çiftçilik yapmaya başlamıştır. Tarihler 1930'u gösterdiğinde Serbest Fırkanın Aydın teşkilatını kurmuş ve orada il başkanı olmuştur. Atatürk Aydın'a ziyaret gerçekleştirdiği sıralarda Menderes ile tanışmış ve Menderes'in fikirleri Atatürk'ün dikkatini çekmiştir. Bu tanışma sadece orada kalmamış Atatürk'ün önermiş olduğu isim olarak CHP milletvekili olarak parlamentoya girmiştir. Bu görevini icra ettiği sıralarda hukuk fakültesinden mezun olmaya hak kazanmıştır (Yücel, 2001: 45). CHP'ye karşı muhalefet olmasından dolayı partiden gönderilmiş ve 1946 seçimlerinde kurulan yeni partide önemli şahsiyetlerden bir diğeri olmuştur. Demokrat Parti'nin iktidara gelmiş olduğu 14 Mayıs 1950 yılında ise başbakan olarak görevine devam etmiş ve iç politikada olduğu kadar dış politikada da ses getiren çalışmaları ile on yıl kadar bu görevinde kalmıştır (Dülger, 2011: 117).

Osmanlı vezirlerinin torunu olan Fuat Köprülü edebiyat profesörlüğü ve milli eğitim müsteşarlığı yapmıştır. Aynı zamanda Ziya Gökalp'in öğrencisi olan Köprülü tarih ve edebiyat alanlarında eserler vermiştir. Adnan Menderes ile Vatan gazetesinde yayınlamış oldukları yazılarla CHP'yi eleştirmiş ve ihracı gecikmeyen bir diğer kişi olmuştur. Demokrat Parti'nin kurulmasından sonra parti grup başkan vekilliğinde görev alamayan unvanıyla çalışmalarda yerini almıştır (Gülsünler ve Ertürk, 2012: 94).

1914 yılında savcılık ve emniyet müdürlüğü yapmış olan Refik Koraltan, 30 Ekim 1918 yılından sonra Konya'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katılmıştır. Konya'da bulunduğu süre içerisinde Kuvayı Milliye için çalışmalarda bulunmuştur. 1920 yılında TBMM de milletvekili olarak görevine devam etmiştir. 1935 'e kadar mecliste kalmaya devam eden Koraltan, yıl 1945 olduğunda yukarıda bahsedilen isimlerle birlikte Cumhuriyet Halk Partisi meclis grubuna verdikleri önerge ile partiden çıkarılmıştır. Tıpkı

diğerleri gibi Demokrat Parti'nin kurucu üyelerinden biri olarak yoluna devam eden Koraltan 1960 darbesine kadar TBMM başkanlığı yapmıştır (Yücel, 2001: 46).

Demokrat Parti için önemli isimler yalnızca bu dördlünden ibaret değildir. İsmet İnönü'ye karşı Demokrat Parti'nin en önemli isimlerinden biri Mareşal Fevzi Çakmak'tır. İstanbul'da dünyaya gözlerini açmış olan Çakmak, harp okulunda kurmay yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Yarbay olarak göreve başlayan Fevzi Çakmak, Tuğgeneralliğe kadar yükselmiştir. Anafartalar Grup Komutanlığı yaptığı Çanakkale Savaşı'nda üstün başarı göstermiştir. Daha sonraki yıllarda ordu müfettişliği yapan Çakmak, harbiye nazırlığı ile görevine devam etmiştir. 1920 yılında TBMM'ye Kozan'dan milletvekili çıkarak katılmış olan Çakmak, siyasete katılmış ve Milli Savunma Bakanlığına terfi ettirilmiştir. Askerlikten çıkarılmış olan Fevzi Çakmak için İstanbul Hükümeti idam kararı vermiştir. Fakat 1921 de “*orgeneral*” sonraki yılda da “*mareşal*” unvanı almıştır. Cumhuriyetin ilan edilmesi birlikte ilk genelkurmay görevini alan isim olmuştur. Milletvekili görevinde iken 1946 yılında Demokrat Parti'nin bağımsız aday listesinden milletvekili olmuş ve yıl 1948 olduğunda “*Millet Partisini*” kurmuştur (Yücel, 2001: 75). DP'den bağımsız aday olan Mareşal Fevzi Çakmak, CHP' yi korkutmuştur. Tüm bunlara ek olarak dindarlık konusunda da donanımlı bir kişidir. DP tüm bu özellikleri kendi imajı için kullanmıştır. Halkın desteğini her alanda hisseden DP, kurallara karşı gelmeden mücadelesinde sertliği tercih etmiştir. Bu durum 1946 seçimlerinde hissedilmiştir (Gülsünler ve Ertürk, 2012: 97).

2.4. Dâhili Siyaset

Çok partili hayata geçişle birlikte uzun yıllardır iktidarı elinde tutan CHP yönetimi ilk kez 1946 genel seçimlerinde karşısında gerçek bir muhalefetin varlığını net bir şekilde hissetmiştir. Böyle hissetmesindeki temel etken ise artık halkın uzun süredir devam eden sisteme karşı göstermiş oldukları huzursuzluklardır. Muhalefet olarak sahalara çıkan

DP'nin de programı CHP'nin programından farklı değildir. Tek farkı Kemalizm'in altı ilkesinin zamanın şartlarına göre değişiklik gösterebileceği iddiasıdır. Yine aynı şekilde demokrasinin geliştirilmesi ve halkın egemen olması altını çizdikleri temel konulardandır. Bu sebeple de CHP, DP'nin ortaya çıkma aşamalarında iyi ilişkiler içerisinde olmayı yeğlemiştir. Fakat medyaya yansıyan DP'nin etkin bir şekilde muhalefeti yöneteceği söylemleri karşısında bu fikir vuku bulmamıştır (Kırkpınar: 2002: 91). DP'nin demokrasi ve özgürlük ifadeleri milyonlarca kişiyi peşinden sürüklemiş ve partiye destek büyük oranda artmıştır. CHP milyonlarca kişinin DP'ye yönelmesine karşı stratejilerinde değişikliğe gitmiştir. DP'nin kurulmasından kısa bir süre sonra “*Milli Şeflik*” ve “*Değişmez Genel Başkanlık*” ifadelerini kaldırmış ve partinin yapısında değişiklikler yapmaya başlamıştır (Kaştan, 2006: 136–138).

CHP yapmış oldukları değişiklikleri demokratikleşme adımları olarak yorumlamıştır. Hızla büyüme gösteren DP'nin seçimlere hazırlıksız yakalanması umudu ile belediye ve genel seçimleri bir yıl öne çekmiştir. CHP'nin DP özelinde düşünmüş olduğu bu plan DP kanadında olumlu değerlendirilmiş ve öne çekilmiş olan belediye seçimlerine DP katılmama kararı almıştır (Kırkpınar: 2002: 91). Fakat bu durum CHP ve DP arasında ki gerginliğin çıkmasını engellememiştir.

Kuralların daha da iyileşmesini isteyen DP yapılacak olan seçimlere katılmama konusunda fikir birliği yapmıştır. Yasalarda düzenlemeye giden CHP hükümeti, iki basamaklı seçimlerden doğrudan seçimler yapılmasına onay vererek üniversitelere özerklik tanımıştır. Ayrıca basın yasasının da serbestleşmesini onaylamıştır. Yapılan değişikliklere rağmen CHP, DP'nin seçimlere katılmaması halinde partinin kapatılacağı konusunda tehdit edilmiştir (Ahmad, 2011: 130).

Ülkede belediye seçimleri bitmiş ve artık genel seçimler için de hazırlık dönemi başlamıştır. Uzun yıllardır karşısında muhalefet görmeye alışkın olmayan CHP için artık seçim kampanyaları ve stratejileri dönemi başlamıştır. İnönü saha ya inmiş ve mitinglere katılmaya başlamıştır. Buna karşılık DP’de elindeki kozu oynayarak Fevzi Çakmak’ı parti listesinden bağımsız aday göstermiştir. Bu durum iki parti içerisinde hareketli geçen bir dönem olmuştur. Seçim günü geldiğinde ise seçim “açık oy gizli sayım” şeklinde yapılmış ve buna ek olarak da oy verenlerin pusuları yok edilmiştir (Taşyürek, 2009: 40). DP’nin, seçimlerde baskı ve zorbalık yapıldığı iddialarına rağmen kazanan CHP olmuştur. Demokrat Parti’nin seçimi kaybetmesinin nedenleri olarak açık oy gizli sayım yapılması ve seçim güvenliği konusunda ciddi açıkların olması etkili olmuştur (Kahraman, 2007: 3).

Gerçekleşen seçimler neticesinde İnönü Cumhurbaşkanı olarak görevine devam ederken başbakanlık görevi Recep Peker’e verilmiş ve artık Peker dönemi başlamıştır. Bu dönemde seçimlerden mağlup ayrılan DP’de itirazlar gecikmemiş ve seçimlere hile yapıldığı ve seçimlerin tekrar edilmesini istemişlerdir. Bu durum CHP de değerlendirilmeye alınmamıştır. DP milletvekilleri CHP’yi meclis zemini terk ederek halkın arasında halk hareketi başlatmakla tehdit etmişlerdir. Bu duruma İnönü el atmış ve DP’nin meclise girmesinin önü açılmıştır (Bakan ve Özdemir, 2013: 379). Fakat DP’nin itirazları “açık oy gizli sayım” ve “pusulaların imha edilmesinden” dolayı ispatlanamaz olması gerekçesi ile oy çokluğu ile kabul edilmemiştir. (Buran, 2005: 105).

7 Ocak 1947 de Ankara Ulus Sineması’nda bir kongre yapılmış ve hükümet ve CHP, DP tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Aynı şekilde CHP de DP’yi komünist yöntemler kullandığını dile getirerek suçlamıştır. Karşılıklı devam eden suçlamaların sonu gelmemiş ve iki parti arasında gerginlik son raddeye ulaşmıştır (Kongar, 2006: 147).

Gittikçe çirkinleşen bu tartışmalara İnönü tarafından müdahale gecikmemiş ve Adnan Menderes daha sonra da Recep Peker ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmeden DP'nin varlığının kabul edilmesi gerektiği kadar hükümetin de uyguladığı baskılarda kabul edilmiş ve “12 Temmuz Bildirisi” hazırlanarak iki parti yöneticilerine gönderilmiştir. Bildiri siyasi hayatta deprem etkisi yaratması üzerine Recep Peker istifa etmiştir. DP kanadını da bu durumdan nasibini almış ve parti içerisinde çatışmalar boy göstermeye başlamıştır.

Gerçekleşen istifa üzerine Hasan Saka Hükümeti kurulmuştur. Ekonomik zorluklar ve gittikçe zirveye tırmanan hayat pahalılığı istifa ile sonuçlanmıştır. İnönü hükümetin kurulması görevinde Saka'da ısrarcıdır. Fakat ikinci Saka hükümeti de Adnan Menderes'in eleştirilerinden nasibini almıştır. Adnan Menderes'e göre ekonomik zorluklar II. Dünya Savaşı'ndan ziyade CHP hükümetinin ülkeyi kötü yönetmesine yönelik olmuştur. Çünkü memur kadrolarındaki gereksiz doluluk ve ekonomiyi alt üst edecek derecede halktan vergi toplanılması, ülke kaynaklarındaki gereksiz harcamalar elbette ki ekonomiyi derinden etkileyecektir düşüncesine dayandırılmıştır (Bakan ve Özdemir: 2013: 280).

DP'nin her konuda CHP hükümetini eleştirmesi hükümette değişiklikler yapılmasının önünü açmıştır. Örneğin, siyasal muhafazakârlıkta etkili olan devrimleri sonlandırma çabaları başlamış ve din ve halkın önceliği ön planda tutulmaya başlanmıştır. Dini eğitim veren okullar açma konusunda bir yasa hazırlanmıştır. Ayrıca partinin ideolojisi ve programı konusunda yapılan değişiklikle birlikte halk evlerinin ve köy enstitülerinin çalışma düzelerinde bir değişikliğe gidilmiştir. 1947 yılında yapılan bu değişikliğe bir yenisi daha eklenmiş ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesinde bir iyileştirmeye gidilmiş ve imam hatip kurslarının sayılarında artış olmuştur (Şeyhanoğlu,

2011: 187). İkinci Saka Hükümetinde yapılan bir başka değişik de 1948 yılında Recep Peker'in yoğun çabalarına rağmen “*gizli oy açık sayımın*” yasa teklifi oy çokluğu ile kabul edilmiştir (Demir, 2010: 181).

İkinci Saka Hükümeti de istifa ile sonuçlanmış ve Şemsettin Günaltay dönemi başlamıştır. DP'nin seçimlere eşit şartlarda katılmasında engel teşkil eden yargı güvencesi ve muhalif partilerin de radyodan seçim propagandası yapması kabul görmüştür. Seçim yasasında kabul edilen bu kanunla birlikte ilahiyat fakültelerinin de açılmasına dair bir yasa tasarısı hazırlanmıştır. Bunlara ek olarak yine bu dönemde halk arasındaki din büyüklerinin türbelerinin ziyaret edilebilmesi özgürlüğü devreye sokulmuştur (Şeyhanoğlu, 2012:187). Ayrıca bununla da kalmayan CHP işçilere sendika hakkı tanımış, cemiyet ve dernek kurulmasına onay vermiş, basında sansürü kaldırarak ülkedeki sıkıyönetim uygulamalarına bir son vermiştir. Ve en önemlisi İstiklal Mahkemeleri kaldırılmış olup “*Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi ve İhracat Vergisi*” uygulaması son bulmuştur. Bu ve buna benzer reformlar sayesinde çok partili hayatta birlikte tekel sorunu ortadan kalmış ve hükümetin yaptığı her şeyi kabul etmek zorunda kalan halk yerine demokratik özgürlüklerin filizlendiği bir iç siyaset dönemi olmuştur (Kaştan, 2006: 137-138).

2.5. Uluslararası Siyasî Konjonktür (İttifaklar ve Tehdit Algılamaları)

II. Dünya Savaşından gücünü arttırarak çıkan SSCB iki kutuplu dünya düzeninin oluşmasına zemin hazırlamış ve artık soğuk savaş dönemi başlamıştır. Yenidünyada tek lider algısı yok edilmiştir. SSCB'nin yayılmacı politikalarına karşı daha güçlü devletler ve demokratik yapılar oluşturulması bu dönemi anlatan tanımlamadır. Türkiye'de bu dönemde demokratik adımlar atmak için çok partili siyasi hayata geçişte gelişmeler yaşamaya başlayan ülkelerden olmuştur. Dünya bu dönemde iki kutup olarak

belirtilen ABD ve SSCB arasında yaklaşık yarım asır sürecek olan Soğuk Savaş'a tanıklık etmiştir.

Dünya uluslararası siyasette dönüşümler yaşamaya başlamıştır. İki dünya savaşından çıkan dünya ülkeleri ortaya çıkabilecek yeni savaşları önleyebilmek için evrensel bir istikrar sağlayacak uluslararası sistem arayışı içine girmiş, dünyayı etkisi altına alan bu dönüşümlerden Türkiye'de etkilenmiş ve demokratikleşme adımları atılmaya başlanmıştır. Cumhuriyetin ilanından itibaren 27 yılda birçok kez denenen ancak gerçekleştirilemeyen çok partili hayata geçiş 1946 yılında DP'nin kurulması ile ilk adım olarak gerçekleşmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında çok partili hayata geçiş denemeleri yaşanmıştır. Yaşanan bu deneyimler başarılı olmamış ancak dönemin getirmiş olduğu zorlu süreç ve savaştan yorgun çıkan genç cumhuriyet henüz hazır olmadığı demokratik süreçler için bir müddet daha beklemek zorunda kalmıştır. Bu dönemde kurulan siyasi partiler toplumun siyasi muhalefete hazır olmadığı gerekçesi ile kapatılmıştır. Bu gelişmelerden sonra demokratikleşme hareketleri çeyrek asır sonrasına ertelenmiştir (Akıncı ve Usta, 2016: 276).

Bütün dünyayı derinden sarsan iki dünya savaşı ve ülkelerin bu savaşlardan ekonomik ve toplumsal olarak büyük yaralarla çıkmaları Batıda ve Türkiye'de yeni sistemlerin oluşmasına, ekonomik olarak birçok devletten daha büyük küresel şirketlerin ortaya çıkmasına ve bu küresel yapı içerisinde daha demokratik yapıların oluşmasına neden olmuştur. Türkiye'de bu uluslararası konjonktürün oluşumu ile demokratik siyasal hayata geçiş yapmıştır. İkinci dünya savaşının etkisi çok partili hayata geçişte Batıda olduğu gibi Türkiye'de de oldukça fazladır. Dünya savaşını otoriter yönetimler ya da tek partili Baas rejimleri kaybetmiş, müttefikler ise kazanmıştır (Akandere, 1998: 266). Bu

durum, bu ve buna benzer bütün siyasi sistemlerin dünya siyasi sistemler içerisinde gözden düşmesine neden olmuştur. Adil ve serbest seçimlerin uygulanabildiği demokratik sistemler daha çok ilgi görmeye başlamıştır. Türkiye batı ile ilişkilerini geliştirerek bu sisteme daha yakın olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

I. Dünya savaşının olumsuz etkilerinden dolayı Türkiye II. Dünya savaşında tarafsız olmayı tercih etmiş ancak müttefik ve mihver devletler tarafından savaşın içine çekilmeye çalışılmıştır. Fakat toprak bütünlüğünü korumak, ekonomik sorunlarla baş edebilmek ve bağımsızlığından taviz vermemek için tarafsızlığını ve her iki tarafı da dengede tutmayı başarmıştır (Akandere, 1998: 269). Savaşın ilk yıllarında denge politikası izlemiş İngiltere ve Almanya ile ilişkilerini güçlendirmiştir. 1944 yılında İngiltere ve ABD Almanya ile ilişkilerin kesilmesini talep etmiş, günün koşullarında ve savaşın kaybedenlerinin belli olması ile Türkiye bu adımı gerçekleştirmiştir.

Savaşın sona ermesi ile otoriter rejimleri olan Japonya, Almanya ve İtalya ağır bir hezimetle kaybetmiş ve siyasi sistemlerinin uluslararası arenada çekiciliği kalmamıştır. Savaşı kazanan tarafların demokratik rejimler ile yönetiliyor olması Türkiye'nin yeni bir yol ayrımına girmesine, sistemin sorgulanmasına yol açmıştır. Soğuk savaşın başlaması ile Türkiye Batı'dan yana tercihini kullanarak demokratikleşmeyi tercih ettiğini göstermiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1945 yılında Milletler Cemiyeti yerini Birleşmiş Milletlere bırakmıştır. Bu durumun bu şekilde olmasında İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği etkin bir rol oynamıştır. Bu üç ülkeye daha sonra Çin Halk Cumhuriyeti ve Fransa da eklenmiş ve Güvenlik Konseyi bu ülkelerden oluşmuştur. Bahsi geçen ülkeler bir başka savaşın oluşmaması için çaba gösterecekleri beyan etmişlerdir. Yaşanan gelişmeler bu söylemi askıda bırakmıştır. Savaşın bitmesi ve yenedünya düzenin küresel yapıya bağlı olarak kurulması amacı ile 4-11 Şubat 1945 tarihinde Yalta Konferansı düzenlenmiştir.

Fakat SSCB ve ABD arasındaki dostluğun kısa süreli olacağı bu konferansta belli olmuştur. Çünkü Batılı ülkelerin konferans gereğince Doğu Avrupa'da serbest seçimlerin yapılmasını istemiş olmaları ve aynı zamanda Sovyetlerin bu bölgeyi güvenlik kuşağı olarak algılamaları üzerine komünist partilerin iş başına gelmesini sağlamıştır. Yaşananlar sadece bununla da kalmamış 1941 yılında Sovyetler Birliğine yardım sağlamak isteyen İran, İngiltere ve Sovyetler Birliğinin hücumuna maruz kalmıştır. Gerçekleşen Tahran Konferansı'nda savaş durumunun son bulmasına dair uyarılar yapılmasına rağmen Sovyetler Birliği İran'dan çıkmayı kabul etmemiş ve ilişkiler iyice alevlenmiştir.

Türkiye açısından Sovyetler Birliği gerginliği ise Türkiye'nin Sovyetler Birliğinin yanında savaşmaktan kaçınmasına dayandırılmaktadır. Sovyetler, Yalta Konferansında Montrö'yü ve boğazlar sorununu tekrar gündeme getirmiş fakat diğer müttefik ülkelerden bu konu özelinde istedikleri desteği alamamışlardır. Savaşın son bulmasıyla birlikte Moskova ve Ankara arasındaki gerginlik bir adım öteye taşınmıştır. 1945 yılında son bulacak olan Tarafsızlık Ve Saldırmazlık Anlaşmasında (Gürün, 1991: 111) Sovyetler, Türkiye'ye bazı koşullar karşılığında sürenin uzayabileceği konusunda gelmişlerdir. Bahsi geçen koşullardan bazıları şu şekildedir:

- Doğu Anadolu'da Kars ve Ardahan'ı da içeren bazı toprakların kendilerine verilmesi,
- Montrö'de değişiklik yapılması,
- Boğazların ortak savunulması için üs verilmesi gerektiğidir.

Yapılması istenen bu talepler ilk kez Yalta Konferansında(Karatepe, 2001: 95) dile getirilmiş fakat bir vuku bulmamıştır. Taleplerine ulaşamayan Sovyetler aynı konuyu müttefikler arasında gerçekleşen Postdam Konferansında bir kez daha dile getirmişlerdir. Fakat bu durumun İngiltere ve ABD arasında özellikle de boğazlar konusunda tartışmalara

yol açmış olması bu konunun Türkiye ve Sovyetler Birliğinin kendi aralarında çözülmesi gereken bir konu haline dönüşmüştür.

Postdam'da alınan kararlar neticesinde ABD Montrö ile düşüncelerini Türkiye'ye bildirmiştir. Fakat bu konuda Türkiye'yi rahatsız eden Sovyetler Birliğinin bildirisi olmuştur. Bu bildiri:

- Boğazların bütün devletlerin ticaret gemilerine daimi bir şekilde açık olması,
- Karadeniz'e sahili olmayan ülkelerin savaş gemilerine daimi bir şekilde kapalı olması,
- Montrö'de değişikliği öngören bir konferansta sadece Karadeniz'e sahili olan ülkelerin katılması,
- Boğazların güvenliğinin Türkiye ve Sovyetler tarafından sağlanması ibareleri yer almıştır.

Sovyetler aynı bildiriye ABD ve İngiltere'ye de iletmiştir. ABD ve Türkiye'nin Moskova'ya verdiği bildiriye bazı benzerlikler söz konusudur. İlk iki maddenin görüşülebileceğine karşılık diğer maddeler kabul görmemiştir. Buna karşılık Sovyetlerin vermiş olduğu ikinci bir bildiriyle ABD ve Türkiye aynı doğrultuda göstermiş oldukları kararlıkla hareket etmişlerdir.

Türk-Amerikan ilişkilerin belirlenmesinde II. Dünya Savaşından sonra konjonktürel faktörler söz konusudur. Savaşla birlikte başlayan Sovyet tehdidinin savaş sonrasında da devam etmiş olması Türk- Amerikan ilişkilerinin durumunu belirlemiştir. Sovyetlerin boğazların ortak kontrolünde etkin rol oynamak istemesi ve Türkiye'den bazı topraklar talep etmesi Türkiye üzerinde baskı kurmasının nedeni olarak gösterilmiştir. Yapılmaya çalışılan bu baskı ABD'nin tutumda netlik kazandırmıştır. Bilhassa da:

- Savaş sonrası Sovyetlerin İran topraklarından çıkmaması,
- Yunanistan'da meydana gelen iç savaşta Sovyetlerin komünist unsurlara destek vermesi Amerikan politikasının uluslararası bağlantılarında etkin rol oynamasının önünü açmıştır.

Bir başka anlamda savaştan büyük kayıplar ile çıkan İngiltere'nin Orta Doğu'da geleneksel batı çıkarlarını koruma gücüne sahip olmaması ABD'yi yalnızlık politikasına geri dönmede ve batıda lider olma politikası arasında bırakmıştır. ABD tercihini 1947 yılında Yunanistan ve Türkiye'ye askeri yardım yapılmasını öngören Truman Doktrini ve Batı Avrupa'nın yeniden inşasını öngören Marshall Planı ile batıda lider olması yönünde kullandığının kanıtı olmuştur (Göktepe ve Seydi, 2015: 212).

Özetle değinilecek olursa Soğuk Savaş yılları ile Sovyetler Birliği, Doğu Bloğunun, ABD ise Batı Bloğunun liderliğinde ön planda olmuş ve iki kutuplu bir dünya düzeninde sahne almışlardır. Oluşan bu yapıda Türkiye tercihini 1946 yılında çok partili hayata geçme kararı ile Batı Bloğundan yana kullandığını göstermiştir. Türkiye genç bir devlet olarak demokrasiye geçişte birçok dış etmene maruz kalmıştır. Bu dış etmenler şu şekilde sıralanabilir (Karatepe, 2001: 94):

- II. Dünya Savaşında otoriter ve totaliter ülkelerin mağlup olarak ayrılması
- Bu mağlubiyet hem siyasi otoriteler tarafından hem de halk tarafından cazibesini yitirmiş olması,
- Demokratik rejimlerin savaştan zafer ile ayrılması,
- Soğuk Savaş dönemi SSCB'nin güçlenmesi ve dünyanın iki kutuplu düzene geçmesi, bu durum karşısında Sovyet tehdidi endişeleri bütün dünyayı etkiler olması,

- ABD'nin demokrasiyi dünyaya yaygınlaştırma projesi,
- Türkiye'nin BM kurucu üyesi olarak katılma isteği şeklindedir.

Ayrıca Batı Bloğundan yana olması DP'nin doğumunda etkili olmuştur. Tüm bunlara ek olarak batının oluşturduğu bütün organizasyonlara üye olmuştur. Örneğin Marsahall Planı ile gündeme gelmiş olan OEEC'ye 1948'de, Avrupa konseyine ise 1949 da üye olmuştur. NATO'ya 1949 yılında başvuruda bulunarak 1952 de üyeliğini gerçekleştirmiştir.

3. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ

II. Dünya Savaşından gücünü arttırarak çıkan SSCB iki kutuplu dünya düzeninin oluşmasına zemin hazırlamış ve artık soğuk savaş dönemi başlamıştır. Yenidünyada tek lider algısı yok edilmiştir. SSCB'nin yayılmacı politikalarına karşı daha güçlü devletler ve demokratik yapılar oluşturulması bu dönemi anlatan tanımlamadır. Türkiye'de bu dönemde demokratik adımlar atmak için çok partili siyasi hayata geçişte gelişmeler yaşamaya başlayan ülkelerden olmuştur. Dünya bu dönemde iki kutup olarak belirtilen ABD ve SSCB arasında yaklaşık yarım asır sürecek olan Soğuk Savaş'a tanıklık etmiştir.

Dünya uluslararası siyasette dönüşümler yaşamaya başlamıştır. İki dünya savaşından çıkan dünya ülkeleri ortaya çıkabilecek yeni savaşları önleyebilmek için evrensel bir istikrar sağlayacak uluslararası sistem arayışı içine girmiş, dünyayı etkisi altına alan bu dönüşümlerden Türkiye'de etkilenmiş ve demokratikleşme adımları atılmaya başlanmıştır. Cumhuriyetin ilanından itibaren 27 yılda birçok kez denenen ancak gerçekleştirilemeyen çok partili hayata geçiş 1946 yılında DP'nin kurulması ile ilk adım olarak gerçekleşmiştir. 1950 yılından itibaren ise cumhuriyet dönemi bağımsızlık temelli iç ve dış politikalar terk edilmeye başlanmış ve Batı ile entegre olunan yaşamın her alanında bunun görülebildiği yeni dönem başlamıştır.

Türkiye'de demokratikleşme hareketlerinin ilki olarak ele alınan çok partili siyasi hayata geçiş DP'nin kurulması ile gerçekleştirilmiş ve yaşanan darbe olayı ile

demokratik adımlar yarım bırakılmıştır. Bu bölümde Demokrat Partinin kuruluşu, muhalefet ve iktidar olduğu dönemde dış politika uygulamaları, çok partili hayata geçişte ülke içerisinde gerçekleşen iç olaylar ve Demokrat Partinin politikaları ele alınacaktır.

3.1. Devralınan Miras

Cumhuriyetin ilk yıllarında çok partili hayata geçiş denemeleri yaşanmıştır. Yaşanan bu deneyimler başarılı olmamış ancak dönemin getirmiş olduğu zorlu süreç ve savaştan yorgun çıkan genç cumhuriyet henüz hazır olmadığı demokratik süreçler için bir müddet daha beklemek zorunda kalmıştır. Bu dönemde kurulan siyasi partiler toplumun siyasi muhalefete hazır olmadığı gerekçesi ile kapatılmıştır. Bu gelişmelerden sonra demokratikleşme hareketleri çeyrek asır sonrasına ertelenmiştir (Akıncı ve Usta, 2016: 276).

Bütün dünyayı derinden sarsan iki dünya savaşı ve ülkelerin bu savaşlardan ekonomik ve toplumsal olarak büyük yaralarla çıkmaları Batıda ve Türkiye’de yeni sistemlerin oluşmasına, ekonomik olarak birçok devletten daha büyük küresel şirketlerin ortaya çıkmasına ve bu küresel yapı içerisinde daha demokratik yapıların oluşmasına neden olmuştur. Türkiye’de bu uluslararası konjonktürün oluşumu ile demokratik siyasal hayata geçiş yapmıştır. İkinci dünya savaşının etkisi çok partili hayata geçişte Batıda olduğu gibi Türkiye’de de oldukça fazladır. Dünya savaşını otoriter yönetimler ya da tek partili Baas rejimleri kaybetmiş, müttefikler ise kazanmıştır (Akandere, 1998: 266). Bu durum, bu ve buna benzer bütün siyasi sistemlerin dünya siyasi sistemler içerisinde gözden düşmesine neden olmuştur. Adil ve serbest seçimlerin uygulanabildiği demokratik sistemler daha çok ilgi görmeye başlamıştır. Türkiye batı ile ilişkilerini geliştirerek bu sisteme daha yakın olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

I. Dünya savaşının olumsuz etkilerinden dolayı Türkiye II. Dünya savaşında tarafsız olmayı tercih etmiş ancak müttefik ve mihver devletler tarafından savaşın içine çekilmeye çalışılmıştır. Fakat toprak bütünlüğünü korumak, ekonomik sorunlarla baş edebilmek ve bağımsızlığından taviz vermemek için tarafsızlığını ve her iki tarafında dengede tutmayı başarmıştır (Akandere, 1998: 269). Savaşın ilk yıllarında denge politikası izlemiş İngiltere ve Almanya ile ilişkilerini güçlendirilmiştir. 1944 yılında İngiltere ve ABD Almanya ile ilişkilerin kesilmesini talep etmiş, günün koşullarında ve savaşın kaybedenlerinin belli olması ile Türkiye bu adımı gerçekleştirmiştir.

Savaşın sona ermesi ile otoriter rejimleri olan Japonya, Almanya ve İtalya ağır bir hezimetle kaybetmiş ve siyasi sistemlerinin uluslararası arenada çekiciliği kalmamıştır. Savaşı kazanan tarafların demokratik rejimler ile yönetiliyor olması Türkiye'nin yeni bir yol ayrımına girmesine, sistemin sorgulanmasına yol açmıştır. Soğuk savaşın başlaması ile Türkiye Batı'dan yana tercihini kullanarak demokratikleşmeyi tercih ettiğini göstermiştir.

Savaşın bitmesi ve yenedünya düzenin küresel yapıya bağlı kalarak kurulması amacı ile 4-11 Şubat 1945 tarihinde Yalta Konferansı düzenlenmiştir. Konferansta Avrupa'da demokratik yapıların oluşturulacağı konuşulmuş ve Türkiye'nin de bu yapı içerisinde demokratik adımlar atması gerekliliği belirtilmiştir. Konferansta taahhütler veren Türkiye San Francisco konferansına davet edilmiş ve bu konferansa katılan Türk Heyeti içerisinde bulunan Feridun Erkin'in ifadelerine göre İnönü tarafından "*En kısa zamanda demokrasiye geçileceğinin*" ifade edilmesi emrini aldığını söylemiştir (Karatepe, 2001: 95). Bu beyan dış faktörlerin belirleyicisi olmuştur.

Yukarıda ifade edildiği gibi Türkiye genç bir devlet olarak demokrasiye geçişte birçok dış etmene maruz kalmıştır. Bu dış etmenler şu şekilde sıralanabilir (Karatepe, 2001: 94):

- II. Dünya Savaşında otoriter ve totaliter ülkelerin mağlup olarak ayrılması
- Bu mağlubiyet hem siyasi otoriteler tarafından hem de halk tarafından cazibesini yitirmiş olması,
- Demokratik rejimlerin savaştan zafer ile ayrılması,
- Soğuk Savaş dönemi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin güçlenmesi ve dünyanın iki kutuplu düzene geçmesi, bu durum karşısında Sovyet tehdidi endişeleri bütün dünyayı etkiler olması,
- ABD'nin demokrasiyi dünyaya yaygınlaştırma projesi,
- Türkiye'nin Birleşmiş Milletler (BM) kurucu üyesi olarak katılma isteği,
- Türkiye'nin ABD'den yardım ve kredi desteği almak istemesi.

Türkiye'nin demokrasi adımları atmasında etkili olan dış etmenlerin yanında toplumsal değişim ve dönüşümde iç faktörlerin de dış faktörler kadar etkili olduğu yadsınamaz. Çok partili hayata geçişte etkili olan iç etmenler şu şekilde sıralanabilir (Akandere, 1998: 145-146):

- II. Dünya Savaşı sırasında uygulanan yanlış ekonomi politikaları ve bu politikalar nedeni ile halkın tepkisi,
- Yönetimde liyakatin olmaması, yozlaşmanın ortaya çıkması, işe alım süreçlerinde kayırmacılık ve suiistimallerin gerçekleşmesi,
- Çıkarılan yasaların anayasaya aykırı olması,
- Uygulanan birçok verginin toplum üzerinde olumsuz etkileri
- Savaş sırasında ve savaştan sonra elitlerin oluşması,
- Ülkenin genel ekonomik durumunun savaş sonrası kötüleşmesi,
- Ve yaşanan bütün bu olumsuzlukların halkın üzerinde olumsuz etkileri,

- Askeri bürokratlar ile toprak ağası olarak nitelendirilen zenginler arasındaki iş birliğinin azalması ya da yok olması.

Türkiye’de çok partili hayata geçişte etkili olan iç ve dış faktörlerin hiç biri tek başına bir sonuç ortaya çıkarmamıştır. Bütün faktörler birbiri ile bağlantılı olarak gelişmiş, toplumsal değişim ve dönüşümün gerçekleşmesinde önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Demokrasiye geçiş süreci Türkiye’de sancılı bir dönem olarak ilerleyen yıllarda da birçok kez darbeler ile sekteye uğrayacaktır.

3.2.Kurucu Mottolar: İlk Hedef Kuramsal Çerçeve

Türkiye 1925 ve 1930 yıllarında iki kez çok partili hayata geçiş için adım atmış ancak her ikisi de farklı sebepler ile başarıya ulaşamamıştır. II. Dünya Savaşından sonra Batıda yeni dengeler ve siyasi atmosfer oluşmuş, Türkiye’de bu yeni atmosferin etkisi ile dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Bu süreçte dönüşümün başlangıcı Batıya yönelmek ile başlamıştır.

1939 yılında CHP 5. Büyük Kurultayında “Müstakil Grup” adıyla CHP’den bağımsız olarak hareket edebilecek muhaliflik yapabilecek bir gurup oluşturulmuştur. Ancak bu gurubun parti görüşme ve eylemlerine katılamamış olması, parti başkanlığına bağlı çalışacak olması yeterince muhalefet olmasına izin vermemiş ve başarılı bir sonuca ulaşamamıştır (Karatepe, 2001: 93–94). Savaş sonrası ekonomik sıkıntılar, organize bir muhalefetin olmaması ülke içinde seslerin yükselmeye başlamasına neden olmuştur. Hali hazırda bulunan hukuksal yapı bir muhalefet partisinin oluşmasına izin vermese de iktidar sahibi CHP’nin içerisinde muhalefet sesler çıkmaya başlamıştır. Parti içerisindeki muhalif olan bu gurubun liberal, toplumsal, sosyal ve kültürel muhafazakârlık söylemleri çok fazla etkili olmamıştır.

1 Ocak 1945 yılında meclise gelen toprak reformu yani Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı tartışmaları 6 aydan fazla sürmüş, 11 Haziranda büyük tartışmalar ile kabul edilmiştir. CHP içerisinde ilk sesli muhalefet toprak reformu yasa tasarısında ve bütçenin mecliste kabul edilmesi sırasında gerçekleşmiştir (Karaömerlioğlu, 1998: 34). Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Celal Bayar ve Refik Koraltan bütçe ve reform için ret oyu kullanmışlar ve sonrasında CHP meclisine, anayasaya uygun demokratik, çoğulcu ve adil bir siyasi sisteme geçilmesini içeren “*Dörtlü Takrir*” ismi ile bir önerge vermişlerdir (Eroğul, 2003: 28):

- Seçimlerin serbest ve demokratik bir şekilde yapılması
- Meclisin hükümeti bir muhalefet gibi denetlemesi,
- Yasalarda ve parti tüzüğünde bulunan anti- demokrat hükümlerin kaldırılması talepleri arasındadır.

Bu önerge gurubun yetkisi dışında olduğu gerekçe gösterilerek reddedilmiştir (Ahmad, 1994: 26). DP'nin kuruluşuna zemin hazırlayan Dörtlü Takrir CHP içerisinde ıslahat yapılmasını isteyen bu dört kişinin ultimatomu olarak nitelendirilebilir.

Takrir CHP içerisinde huzursuzluğa yol açmış, imzalayanlar partiden dışlanmaya başlanmıştır. Takriri imzalamayanlara göre yeni bir siyasi oluşum kurmak için bu yolu denemişler, imzalayanlar ise ısrarla yeni parti kurmak gibi bir niyetleri olmadığını belirtmiştir. Takririn reddinden sonra bir muhalefet medyası olan Vatan Gazetesinde Adnan Menderes ve Fuat Köprülü CHP'yi eleştiren yazılar ve görüşler yayınlamaya başlamışlardır. Bu yazılar insan hakları, baskının kaldırılması, liberal ve demokrat konulara vurgu yapılmıştır. CHP bunun üzerine 21 Eylül 1945'de Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'yü partiden ihraç etmiştir. Refik Koraltan bu durumu eleştirmiş ve bunun üzerine

partiden uzaklaştırılmıştır. Celal Bayar ise kendi isteğiyle arkadaşları ile aynı görüşte olduğunu söyleyerek istifa etmiştir (Eroğul, 2003: 29).

1 Aralık 1945 tarihinde Celal Bayar Basına açıklama yaparak yeni bir siyasi oluşum içerisinde olduklarını ve partiyi kuracaklarını belirtmiştir. İsmet İnönü bunun üzerine Celal Bayar'ı yemeğe davet ederek görüşme gerçekleştirmiştir. İktidar Partisinin aynı zamanda Devlet Başkanının onayını da almış olan Celal Bayar ve arkadaşları 7 Ocak 1946 tarihinde DP'yi resmi olarak kurmuşlardır (Karatepe, 2001: 98–100). Partinin ismini belirleyen isim Celal Bayar'a ve arkadaşlarına yakınlığı ile bilinen ünlü gazeteci Ahmet Emin Yalman'dır. Ankara'da belirlenen bir apartmanda DP çalışmalarına başlamıştır.

3.3. Siyasal Kadronun Özellikleri

Demokrat parti Celal Bayar liderliğinde kurulmuş 7 Ocak 1946 tarihinde tüzük ve Programı Refik Koraltan tarafından hükümete sunulmuştur. 85 maddeden oluşan tüzük aynı gün meclis tarafından onaylanmıştır. Hükümler ve hükümet işleri olmak üzere iki bölümden oluşan tüzüğün birinci bölümünde Demokrat Partinin genel ilkeleri yer almaktadır. Parti programı liberalizm ve demokrasi çatıları altında hazırlanmış ve en baskın görüşler olarak yerini almıştır (Eroğul, 2003: 29–31). Liberalizm Demokrat Parti için sadece iktisadi anlam taşımamakta aynı zamanda özgürlükler içinde olmazsa olmaz olarak görülmektedir.

DP'nin parti programının 2 ve 12. Maddeleri işçilere grev hakkının sağlanması, sosyal adaletçi, cumhuriyetçi, demokratça, insan haklarına saygılı ve garanti altına alınmasını sağlayan, kamu personeli için siyaset yasağı öngören bir siyasi parti olduğunu içermektedir. Ayrıca otoriter ve totaliter bölücü dernek ve siyasi partilerin kurulmasını yasal olarak illegal olduğunu kabul eden, gizli ve serbest seçimleri zorunlu kabul eden bir

siyasi partidir (Albayrak, 2004: 65). DP Programında “*Demokrasinin varlığını esas alan en uygun yönetim şekli Cumhuriyettir*” birinci maddede belirtilmiştir. Atatürk ilkelerine vurgu yapılan programda milliyetçiliğin; tarih, kültür ve ülkü birliğine dayandığını, dil, din, ırk ve mezhep ayrımı gözetilmeden herkesin insan hakları çerçevesinde eşit olduğunu 13. Maddede belirtmiştir. Laikliği ise devletin kurumlarının din ile hiçbir ilgisinin bulunmaması, hiçbir din fetva ya da uygulamasının yasaların hazırlanmasında yerinin olmaması, bununla birlikte laikliği dinsizlik olarak ifade etmenin yanlış olduğu, bunun din aleyhtarlığı olmadığı 14. Maddede ifade edilmiştir. Din ve ibadet özgürlüklerinin bütün halklar için tanınması, din adamları yetiştirmek için ilahiyat fakültelerinin açılması gerekliliği ancak bununla birlikte dini siyasi hayata dâhil etmemek ve bu tarz girişimlerin her şekilde engellenilmesi gerektiğini bayan eden açıklama 14. Maddenin kapsamını oluşturmaktadır (Albayrak, 2004: 67).

Devletçilik ilkesi ise, özel teşebbüse öncülük etme ve engelleri kaldırma, özel girişimlerin ve sermayenin özgürleşmesi gibi anlamlar çıkmaktadır. “*Bizim devletçiliğimiz, ekonomik şartlarımızın çizdiği yoldur*” tanımlanması yapılarak 17. Madde de değişkenlik ilkesine yer verilmektedir. İç politikada hükümetin halkın hizmetkârı olarak tanımlarken bürokratik personelin görevlerinin kötüye kullanılmasının önünü kesmektedir. Dış politikada ise milletler arası siyasi, kültürel ve iktisadi olarak işbirliği ve iyi komşuluk anlayışına vurgu yapılmıştır (Albayrak, 2004: 66).

İkinci bölüm 63 madde ve 16 başlık ile hükümet işlerini konu almaktadır. Burada üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğe sahip olması gerekliliği vurgulanmakta, ikinci bir yargı kademesi oluşturulması gerekliliği belirtilmektedir. Bu bölümün en önemli başlıklarından biri ise ekonomik konuları oluşturmaktadır. Özel teşebbüslerin devlet tarafından desteklenilmesi ve hatta devlet kuruluşlarının özel teşebbüse devredilmesi gibi

konular ele alınmıştır. Ekonomik girişimlere beklenmeyen bir zorunluluk olmadıkça müdahalede bulunulmaması ve milli kalkınmanın tarım sektörü ile gerçekleştirileceği vaatler arasındadır. Ayrıca vasıtalı vergiler yerine vasıtasız vergilere daha çok önem verilmesinin gerekliliği belirtilmiştir (Eroğul, 2003: 31–32). Parti ilke ve programlarında Türkiye Cumhuriyetinin temel ilkeleri esas alınmıştır.

Genel anlamda parti programı liberal iktisadi politikalar, halk için daha fazla özgürlük, adalet, eşitlik, siyasi eşitlik, devlet sektörüne göre özel sektöre daha fazla yatırım olanağı sunulması, dini özgürlüklerin sağlanması gibi birçok konuyu ele almıştır. DP din konusuna özellikle vurgu yaparak bunun bir insani hak olduğunu ve dinin siyasi çıkarlara alet edilmemesi gerekliliğini belirtiyordu. Devletin bireyin mutluluğu için gerekli bir müessese olduğu, bürokrasinin bir lütuf olmadığı memurların birer halkın hizmetlisi olarak tanımlanmaktadır. Özel teşebbüse destek olunması, ancak kamu yararına olan durumlarda kısıtlamalar öngörülebilir olduğu benimsenmekteydi. İç politikada bunlar ele alınırken dış politikada ise devletin çıkarları gözetilerek iyi ilişkiler sağlanmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu anlamdan bakıldığında DP'nin ilk yıllarında almış olduğu siyasal ve iktisadi kararlar arasında bir denge sağlayabildiği görülmektedir. DP döneminde gelişen ekonominin alınmış olan liberal kararlar ile paralellik gösterdiği görünmektedir.

DP ile CHP'nin parti programları arasında çok farklılık bulunmamakta ancak DP CHP'nin içinden çıktığı için benzerlikleri fazladır. Her iki parti de Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlı olduğunu belirtmiş sadece devletçilik ve laiklik yorumlamalarında farklılıklar bulunmaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi her iki partide yorumlama farklılığına rağmen din işlerinin devlet işlerine karıştırılmaması konusunda hemfikirdir.

3.4. Adnan Menderes, Demokrat Parti ve Dış Politika

Toprak ağası olarak da bilinen çiftçi bir ailenin çocuğu olarak 1899 yılında İzmir'de doğan Adnan Menderes Ankara üniversitesi hukuk fakültesinden mezundur. Kariyer hayatında Aydın Ziraat Odası başkanlığı, Ticaret Odası üyeliği bulunmaktadır. İlk siyasi hayata girişı Aydın'da Serbest Cumhuriyet Fırkasının il başkanlığı ile başlamıştır. İlk başlarda kendisine CHP'den teklif gelmiş ancak sıcak bakmamıştır. Daha sonraları Celal Bayar'ın başkanlığında, içinde tanıdığı ve fikirlerine önem verdiği bir kurulun etkisiyle CHP'ye katılmaya karar vermiştir. 1931 yılında gerçekleşen Millet Vekili seçimlerinde 42 yaşında Aydın milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir (İnan, 2002: 30-31). Bundan sonra üç dönem CHP Milletvekili olarak mecliste bulunmuştur. 1946 yılı başlarında kurulan DP onun yaşamında ve Türkiye siyasi hayatında bambaşka bir dönüm noktası olacaktır.

DP'nin kurulması ve genel başkanlığına Celal Bayar'ın seçilmesi ile birlikte ilk mahalli seçimleri demokrat olmaması nedeni ile DP'liler boykot etmiştir. Sonrasında 21 Temmuz 1946 tarihinde gerçekleşecek olan Millet Vekili genel seçimlerine Nuri Demirağ tarafından 1945 yılında kurulan Milli Kalkınma Partisi (MKP) ve DP'nin katılımı ile gerçekleşti (DİGM, 2008: 12). Tarihe şaibeli ve hileli seçimler olarak geçecek olan bu seçimi CHP kazanmıştır. Ancak DP 66 sandalye ile meclise girmeyi başarabilmiştir.

14 Mayıs 1950 tarihinde Türkiye tarihinde ilk genel, gizli ve yargı denetimine açık bir seçim gerçekleşmiştir. Basit çoğunluk kuralları ile yapılan seçimde halk DP'yi iktidara taşımıştır. Seçimlere 7 siyasi parti katılmış, %89,3 katılım gerçekleşmiştir. DP 416 milletvekili ile 27 yıllık CHP iktidarına son vermiştir (Akın, 2002: 913). Başkanlığa atanan ve İstanbul milletvekilliği olan Adnan Menderes kısa zamanda hükümeti kurmuştur.

Başbakan Menderes kabinesini açıkladıktan sonra hükümet programını 4 gün kadar kısa sürede hazırlayarak açıklamıştır. 14 Mayıs seçimlerinin önemine vurgu yapılan programda CHP'nin yanlış politikaları eleştirilmiş ve bu durum eskinin geleneğine yeni anlayışlar getiriyordu. Başbakan ülke içerisinde yapılacak yenilikler, iktisadi gelişmeler, kamu ve özel sektörde yapılacak inkılâpları bildirdikten sonra dış politikalar ile ilgili programını da açıklamıştır. Barışçıl bir politika izlenerek İngiliz, Fransız ve ittifaka bağlı kalınması gibi konular ele alınmıştır (Eroğul, 2003: 98–99).

Hükümetin programı eleştirilere maruz kalmış, elliden fazla milletvekili söz olarak eksikler ve yanlışlıklar konusunda fikirlerini sunmuşlardır. Tutucu kanada mensup DP'liler Arapça ezan ve Müslüman Ortadoğu devletleri ile yakınlık, doğu bölgelerine önem verilmesi gibi konuları eksik görmüşlerdir. Liberal kanat ise özel girişimlere öncelik verilmesi, antidemokratik yasaların kaldırılması, kominizim ile mücadele, toprak bölüşümünün devlete ait araziler ile gerçekleşmesi ve batı dünyası ile ilişkilere ağırlık verilerek batılılaşma hareketlerinin hızlandırılması konusunda eksiklikler tespit etmişlerdir (Albayrak, 2004: 185–190).

Demokratlar hükümetin kurulmasından itibaren gerçekleşen belediye, muhtarlık gibi 3 yerel seçimden başarıyla çıkmış ancak hükümet içinde gerçekleşen çalkantılar istifalara neden olmuştur. Milli Eğitim Bakanı, Sağlık Bakanı ve arkasından Maliye Bakanının istifası etmesi ile sorunlar ve anlaşmazlıklar çözülemez noktalara taşınmıştır. Bunu üzerine hükümet 8 Mart 1951 tarihinde istifa etmiştir. Birinci Menderes Hükümeti, DP'nin ilerleyen yıllarda kurulacak Menderes hükümetleri içerisinde en kısa ömürlü olanıdır (Albayrak, 2004: 204–206). Cumhurbaşkanı Bayar hükümeti kurma görevini tekrar Adnan Menderese vermiş ve Menderes 9 Mart 1951'de ikinci Menderes Hükümetini açıklamıştır.

DP iktidarı genel kapsam ile CHP'nin dış politikasını benimsemiştir. Ancak DP döneminin özellikle iktisadi açıdan batıya daha yakın olması, Türkiye'nin batıya yakın olması konusunda zorunlu bir istikamet olmuştur. Yunanistan'da başlayan iç savaş kominizim tehlikesini de beraberinde getirmiş, ABD Sovyet yayılcılığını durdurmak üzere harekete geçmiştir. Yunanistan ve Türkiye'ye 12 Temmuz 1947'de Türk- Amerikan ikili anlaşmasının imzalanmasından sonra ABD yardımları başlamıştır. Askeri yardım amaçlı Truman Doktrininden sonra Marshall Planı çerçevesinde 1949–1951 yılları arasında Türkiye'ye ABD ekonomik olarak yardım etmiştir.

SSCB'den duyulan endişeden dolayı DP ve CHP Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini zorunlu görmüştür. NATO üyelikleri başvurularının gerçekleştiği dönemlerde Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırması sonucu patlak veren Kore Savaşı BM Güvenlik Konseyini harekete geçirmiş Kore'ye yapılacak askeri müdahale için üyelere katkı talep etmiştir. Bunu iyi bir fırsat olarak düşünen Menderes Hükümeti 4500 kişilik bir Türk Birliğini TBMM'nin onayı olmadan Kore'ye göndermiştir. Kore'ye askeri birliğin gitmesinden sonra ABD NATO üyeliği için daha sıcak bakmış ve diğer muhalif ülkeleri ikna etmesi ile Yunanistan ve Türkiye 18 Şubat 1952 tarihinde resmen üye olmuştur (Eroğul, 2003: 136–137).

Yaşanmakta olan bu gelişmeler II. Dünya Savaşından sonra başlayan batı bloğuna bağlanma çabalarının bir sonucudur. Ülkenin ekonomik kalkınması, askeri gücünü modernleştirme isteği gibi maddi unsurlara bağlı olan beklentiler dış yardım yolu ile batıdan karşılanmaya çalışılmaktadır. Elbette bu beklentiler yanında Atatürk tarafından başlatılan çağdaşlaşma hareketleri de Türkiye'nin batılı bir devlet olma yolunda yapmış olduğu bir hareket olarak yorumlanmalıdır. Türkiye bu dönemde CHP'nin dış politikalarından farklı bir yol izlememiş, iç politikasını da liberal politikalar uygulayarak

ve çok partili siyasi sisteme geçerek batılılaşma hareketlerini göstermiştir. Dönemin dış politikası; Türkiye'nin NATO üyesi bir ülke olması ile SSCB'den gelebilecek tehditlere karşı kendisini güvenceye almış olması ile amacına ulaşmıştır.

3.5. Dâhili Siyaset

Cumhuriyetin ilk yıllarında çok partili hayata geçiş denemeleri yaşanmıştır. Yaşanan bu deneyimler başarılı olmamış ancak dönemin getirmiş olduğu zorlu süreç ve savaştan yorgun çıkan genç cumhuriyet henüz hazır olmadığı demokratik süreçler için bir müddet daha beklemek zorunda kalmıştır. Bu dönemde kurulan siyasi partiler toplumun siyasi muhalefete hazır olmadığı gerekçesi ile kapatılmıştır. Bu gelişmelerden sonra demokratikleşme hareketleri çeyrek asır sonrasına ertelenmiştir (Akıncı ve Usta, 2016: 276).

Bütün dünyayı derinden sarsan iki dünya savaşı ve ülkelerin bu savaşlardan ekonomik ve toplumsal olarak büyük yaralarla çıkmaları Batıda ve Türkiye'de yeni sistemlerin oluşmasına, ekonomik olarak birçok devletten daha büyük küresel şirketlerin ortaya çıkmasına ve bu küresel yapı içerisinde daha demokratik yapıların oluşmasına neden olmuştur. Türkiye'de bu uluslararası konjonktürün oluşumu ile demokratik siyasal hayata geçiş yapmıştır. İkinci dünya savaşının etkisi çok partili hayata geçişte Batıda olduğu gibi Türkiye'de de oldukça fazladır. Dünya savaşını otoriter yönetimler ya da tek partili Baas rejimleri kaybetmiş, müttefikler ise kazanmıştır (Akandere, 1998: 266). Bu durum, bu ve buna benzer bütün siyasi sistemlerin dünya siyasi sistemler içerisinde gözden düşmesine neden olmuştur. Adil ve serbest seçimlerin uygulanabildiği demokratik sistemler daha çok ilgi görmeye başlamıştır. Türkiye batı ile ilişkilerini geliştirerek bu sisteme daha yakın olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Dünyada yaşanan bu gelişmelerin ve Türkiye’de demokratik yaşama atılan bu adımın sonucunda ülke içerisinde liberal politikaların uygulandığı görülmeye başlanmıştır. Liberalizm Demokrat Parti için sadece iktisadi anlam taşımamakta aynı zamanda özgürlükler içinde olmazsa olmaz olarak görülmektedir. DP’nin ideolojisi daha çok özgürlük, sınırlamaların kaldırılması, özelleştirme, ekonomide liberal politikalar, din konularında halka daha az sınırlamalar olarak karşımıza çıkmıştır. Felsefesi “*devlet halk için vardır*” anlamını taşıyor ve merkezi hükümetten daha çok yerel birimlerin kuvvetlendirilmesi amaçlanıyordu. Bu anlamdan bakıldığında devlet memurlarının halka bir lütuf değil bir hizmetkâr olarak var olduğu, bu nedenle de hizmetlerini bu anlayış ile sürdürmeleri belirtilmiştir. Özel girişimin kamu yararı olmadığı müddetçe sınırlandırılması doğru görülmemiştir (Turan ve Safran, 2009: 295). DP’nin almış olduğu bu siyasi kararlar ile liberal ekonomi arasında bir denge kurduğu görülmektedir.

II. Dünya savaşı sırasında savaş ekonomisi halkı hem ekonomik hem de sosyal yönden yıpratmıştır. Özellikle hükümet tarafından sürekli arttırılan vergiler, hayat pahalılığı, vurgunculuk, karaborsa ve vergi sistemindeki adaletsizlik halkı bezdirmiştir. Demokrat parti iktidara geldikten sonraki üç iktisadi hedefi aşağıda sıralanmıştır (Albayrak, 2004: 190-192).

- Tarıma öncelik vermek
- Sanayileşmenin liberal politikalar ile özel sektör öncülüğünde yürütülmesi
- Ekonomik ilişkilerde devlet müdahalesinin asgari düzeye indirilmesi

Tarıma öncelik verme politikası bulunan DP’nin CHP döneminde uygulanmaya geçilen tarım politikalarından olan “Çiftçiyi Topraklandırma Yasası’nda” bu yasaya karşı çıkan iki milletvekilinden birinin Adnan Menderes olması manidardır. Bu durum siyasi çevrelerce Adnan Menderesin büyük topraklar sahibi olması nedeni ile

topraklarının istimlâk edilme korkusuna karşı vermiş olduğu tepki olarak yorumlanmıştır (Akandere, 1998: 280).

Türk siyasi tarihinde önemli değişikliklerin olduğu bu dönemde ekonomi alanında önemli gelişmeler olmuş, uluslararası ortamın uygun olması ve batılılaşma hareketleri nedeni ile tarım üretimi ve ihracatı artmış, tarımda makineleşme artmış, DP'nin seçim tabanını oluşturan çiftçilere destekler çoğalmıştır. Böylelikle çiftçilerin yaşam kaliteleri CHP dönemine göre hızla yükselmiştir. Dış yardımlardan kaynaklanan gelirler ve batının Türkiye'ye bakışının değişmesi ekonomik kalkınmaya destek olan diğer unsur olmuştur. Ülke içerisinde yatırımlar hızla artmış, karayolları, demiryolları, ulaşım ağları çoğalmış böylelikle ulaşım ve haberleşme kolaylaşmıştır. Devletin ekonomik hayat içerisindeki rolü eskiye nazaran azaltılmış, piyasa ekonomisi esas alınarak özel sektöre fırsat verilmiştir. Ezanın Türkçe okunma yasağı 1950 yılında kaldırılmış, girişimciliği desteklemek için Türkiye Sınâî Kalkınma Bankası kurulmuştur (Akıncı ve Usta, 2016: 278-280).

DP iç siyasetinde vermiş olduğu sözleri tutarak büyük bir ekonomik hamle gerçekleştirmiş ancak iktidarının ikinci döneminde otoriter bir mahiyet kazanmaya başlamıştır. Temel haklar konusunda yer yer ödünler vermeye başlanılmış, Cumhuriyetin temel ilkelerinden taviz verildiği söylemleri yükselmeye başlamıştır. Türk Dil Kurumunun oluşturduğu ve anayasanın yazımında kullanılan Türkçe yazılmış maddeler kaldırılarak Osmanlı Türkçesi olması kabul edilmiştir (Eroğul, 2003: 120-124). Bu durum Türk Dil devrimini durduran siyasi bir uygulama olarak yorumlanmıştır. Muhalefete karşı kısıtlayıcı önlemler alınmış halk evleri ve köy enstitüleri kapatılarak mal varlıklarına el koyulmuştur. Yaşanan bu gelişmeler Cumhuriyet ruhuna ve Cumhuriyet kültürüne darbe vurduğu gerekçesi ile yoğun şekilde eleştirilmiştir. Özellikle basın, üniversiteler ve adalet kurumları

üzerinde baskı kurdu. 1955 yılından sonra ekonomik sıkıntılarında artması ile ülke içerisinde olumsuz bir rüzgâr esmeye başlamıştır.

DP muhalefet olduğu dönemlerde özellikle kırsal kesim ve tarım sektöründe ki kişilere hitap eden siyasi propagandalar yapmış ve oyların çoğunu bu kesimden almıştır. İktidar olduktan sonra ABD'den alınan destekler ile ekonomik anlamda birçok başarı elde etmiştir. Ülke kalkınma girişimleri göstermiş ancak bunun yanında söz vermiş olduğu eşitlik, adalet gibi unsurlarda otoriter bir görünüm yaratmaya başlamıştır. Bu nedenle hem meclis içindeki muhalefet olan CHP kanadından hem de halk içerisindeki muhalefetten tepki toplamaya başlamıştır.

3.6. Uluslararası Siyasal Konjonktür (İttifaklar ve Tehdit Algılamaları)

Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB arasındaki askeri, siyasi ve hegemonya olan mücadele aynı zamanda kominizim ve kapitalizm mücadelesi olarak da yorumlanabilmektedir. Her iki karşıt grup biz ve diğerleri olarak adlandırdıkları ittifaklar içerisinde karşıt oldukları gruba karşı tehdit içeren tavırlar ortaya koymuştur. Böylelikle her iki bloğun savunucuları güvenlik oluşturmuştur. Örneğin Türkiye'nin Batı bloğunda yer alması kominizim tehlikesine karşı güvenlik oluşturmuş ve dönemin siyasi liderlerinin söylem ve hitapları bu güvenlik oluşumunda büyük etkili olmuştur (Kılıç ve Kalkan, 2021: 344).

Türkiye Sovyet tehdidi karşısında ya da kominizim tehlikesi karşısında bu ülkeye tek başına karşı koyabilecek gücünün olmadığını ve Sovyetlere karşı koyabilecek tek gücün ABD olduğunun farkındalığı ile Batı Bloğu ile iyi ilişkiler sergilemiştir. ABD ile ittifak içerisinde olmak ve dünyada gelişen bloklaşmanın dışında kalmamak için muhalif parti ve iktidar partisi uzlaşmıştır. Diğer taraftan ABD hızla yayılmakta olan kominizim tehlikesine karşı önlemler almaya başlamış bu çerçevede Başkan Truman 12 Mart 1947'de

Truman Doktrini adı verilen stratejisini sunmuş ve Marshall Planı çerçevesinde Sovyet tehdidi altında olan 16 ülke için ekonomik ve askeri yardım politikasını uygulamaya geçirmiştir. Aslında ABD'nin böyle bir plan içerisinde olmasının bir diğer sebebi ise İngiltere'nin savaş sonrası girmiş olduğu ekonomik bunalımdır. Hatta durum o kadar vahimdir ki İngiltere 1946- 1947 yılları arasında yiyecek ve yakacak sıkıntısı çekmiş, bu durumda Sovyet tehdidi altındaki ülkelere yardım edemeyeceğini belirtmiş ancak bu ülkelere yardım edilmesi gerekliliğini açıklamıştır. Batının çıkarlarının gözetilmesi gerekliliğini belirterek bu işlemler için Washington'dan destek istemiştir. Böyle bir durumda İngiltere'nin bu açıklaması Washington'u harekete geçirmiştir. Kamuoyu desteğini de arkasına alan Başkan Truman 12 Mart 1947 tarihinde kongrede yapmış olduğu açıklama ile Yunanistan ve Türkiye'nin desteklenmesini istemiştir. *“Eğer Yunanistan ve Türkiye Komünizm pençesine düşerse, Batı Avrupa, Ortadoğu, kuzey Afrika ve İran bu sondan kaçamayacaktır. Artık dur deme zamanıdır”* diyerek nispeten soğuk savaşın başladığını duyurmuştur. Kongre tarafından bu yardımın onaylanması ile Türkiye 100 milyon dolar ve Yunanistan 300 milyon dolar olmak üzere yardım almışlardır (Friedman, 2007: 68–69). Bu yardımın verilmesi ile ABD'nin Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'yi yalnız bırakmadığı görülmüş ancak birçok olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. ABD'nin yardımların nereye kullanılacağını kendisinin denetlemesi, Amerikan mallarının Türk piyasasına girmesi ve ABD kültürünün yayılmaya başlaması, ABD'nin dış politikaya müdahil olması gibi birçok olumsuzluk da ortaya çıkmıştır.

1946'da ABD Başkanı Churchill'in Zürih Üniversitesinde yapmış olduğu konuşmada Avrupa'nın barış, güvenlik ve özgürlük alanına dönüştürülmesi için bir birlik oluşturulması gerekliliğini vurgulaması ile güvenlik konusu Avrupa için önemli bir konu haline gelmiştir. Avrupalı devletler Marshall Planını örgütlemek için 1947'de Avrupa

Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECD)'yi kurmuşlardır (Dedeoğlu, 2003: 46). Aynı yıl Avrupa Ödemeler Birliği kurulmuş ve serbest ticaret anlaşmaları gerçekleştirilmiştir. Avrupa Konseyi de bu yıl içerisinde kurulan bir diğer birlik olmuştur. 1952 yılında Fransa ve Almanya, savaşmaları için gerekli olan kömür ve çeliği bir üst otoriteye devrederlerse savaşın önüne geçilebileceği düşüncesi ile Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya arasında Paris'te Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)'ni kurmuşlardır. Birlik kurma ve tekrar ulus üstü yetkilere sahip olabilmek için çalışmaları hızlandıran Avrupa Devletleri ilerleyen yıllarda Avrupa Savunma Topluluğu ve Avrupa Siyasal Birliği gibi başarısız birleşmeler denemiştir. Daha sonra alınan karar ile Avrupa Ekonomisinin tüm sektörlerini kapsayacak bir birlik için çalışmalar hızlandırılmıştır. Bunun üzerine 1957 yılında Roma Anlaşması ile somutlaşmış AET kurulmuştur. Yine aynı şekilde atom enerjisi alanında ise Avrupa Atom Ajansı kurulmuştur (Ayata, 2016: 51).

Yunanistan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)' ye üye olmak için başvuru yapmış, o güne kadar Türkiye'nin ilgisini çekmeyen bu durum artık çemberine girmiştir. Türkiye ile Yunanistan arasındaki yoğun gerginlik ve hatta çatışmalar gündemini değiştirmesine neden olmuştur. 8 Haziran 1959'da Yunanistan'ın başvurusundan üç hafta sonra Türkiye'de üyelik başvurusunda bulunmuştur (Sönmezoğlu, 2006: 87). Yaşanan 27 Mayıs darbesi nedeni ile Yunanistan görüşmeleri devam etmiş, Türkiye 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşma ortaklık yaratan bir anlaşmadır.

Sovyetlerin özellikle 1950'li yıllardan itibaren Yugoslavya üzerindeki baskısı, Yugoslavya'nın NATO ve ABD'den yardım almasını zorunlu kılmıştır. DP lideri ve Başbakan Adnan Menderes Yunanistan'ın desteğini de alarak Balkanlarda Sovyet oluşumunu engellemek için bir birlik oluşturma çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalar sonuç vermiş ve üç devlet Balkan Paktını 1953 yılında imzalamıştır (Sönmezoğlu, 2006:

91).Daha sonra ittifak olarak değiştirilen bu anlaşma ülkelerin savunma konularını da içerecektir. Yugoslavya'nın rejimin batıya uygun olmaması, Sovyetler 'in baskıyı hafifletmesi ve Türkiye- Yunanistan arasında Kıbrıs sorununun baş göstermesi ittifak anlam ve önemini kaybetmeye başlamıştır (Bağcı, 2007: 51–58).

DP'nin iktidarı sırasında diğer Balkan ülkelerinden ittifak ve çeşitli ilişki kurma yolunda teklifler gelmiştir. Romanya Devlet Başkanından ekonomik ve kültürel bir birlik, Bulgaristan'dan silahsızlanma gibi teklifler gelmiş ancak hem konjonktür olarak hem de Türkiye'nin balkanlar politikasını blok siyaseti çerçevesinde yürütmesinden dolayı reddetmiştir. Yani Türkiye doğu bloğunda yer alan ülkeler ile ikili anlaşma ve ilişkilerden uzak durmuştur. Çünkü Türkiye dönemin dış politikasında ABD ve NATO'nun çıkarlarını kendi çıkarları ile aynı tutmaktadır. Şayet Türkiye dış politika uygulamasından saparsa yalnızlaşacağı endişeni taşımaktaydı.

DP'nin muhalif yıllarında ve ilk döneminde ticari ilişkilerde bile sınırlı olan Sovyet ilişkileri 1955 yılından sonra DP'nin ikinci döneminde değişiklik göstermeye başlamıştır. İlk yıllarda siyasi ve ticari ilişkilerin tamamen kesilmesinin ana sebebi olarak Türkiye'nin batı bloğu içerisinde bulunması, Marshall yardımlarına angaje olması sayılabilir. 1955 yılından sonra SSCB'de post Stalinist etkiler başlamış, Türkiye ise ABD'nin oluşturduğu tüketim toplumu modelini almaya başlamıştır. Ülkede dışa bağımlılık artmış, ekonomik krizler yaşanmaya başlamıştır. DP sanayi girişimlerini hızlandırmak ve alt yapısını oluşturabilmek için coğrafi olarak daha yakın olan Sovyetler ile ticari alternatifleri değerlendirmeye başlamıştır. 1959 yılına gelindiğinde ise dışişleri bakanlığı seviyesinde başlayan ilişkiler Adnan Menderes'in Moskova'ya gerçekleştireceği ziyaret yaşanan darbe girişimi ile son bulmuştur (İkiz, 2016: 467). İki ülke arasındaki gerginlik sürmüş ve blok siyaseti olarak 1964 yılı Kıbrıs sorununa kadar devam etmiştir.

Adnan Menderes 1958'den sonra Dış Politikada aslında Sovyet yanlı bir yaklaşımı programına almıştır. Bu durum Türkiye için artık tek yönlü bir dış politika anlayışının terk edilerek artık çok yönlü bir dış politikaya doğru geçişin göstergesi olmuştur. Bunun başlıca sebepleri ABD'nin Ortadoğu politikasına desteğin azalması, İsrail'in Mısır saldırısı, Türk hava sahasının Rus askerleri tarafından ihlal edilmesi gibi gelişmeler gösterilebilir. Türkiye Ortadoğu'da yaşanan bu gelişmelere NATO'nun dikkatini çekmeye çalışmış, 1959 yılında Sağlık Bakanı Lütfi Kırdar'ın Moskova'yı ziyareti de Sovyetler ile üst düzey görüşmelerin başladığı anlamını taşımıştır (Eroğul, 2003: 97-99). Bu ziyaret Moskova ile ilişkilerin başlangıcı anlamını taşımaktadır.

Dünyada yaşanan bu gelişmeler Türk dış politikasını ve devamında iç politikasını da etkilediği görünmektedir. Türkiye DP iktidarı döneminde yalnızlaşmamak için batı bloğuna yakın politikalar üretmiş ve kutuplaşan dünya siyaseti içerisinde yerini belli etmiştir. Ortaya çıkan bu tablo muhalif kanat tarafından *ülkeyi satıyorlar* olarak yorumlanması DP'nin son yıllarında Sovyetler ile görüşmelere başlamasına neden olacaktır.

SONUÇ

Cumhuriyetin kuruluş döneminde şüphesiz ki belirli noktalarda kurumsal ve fikirsel olarak Osmanlı mirasının devamı sağlanmıştır. Bunlardan birisi de dış politika anlayışı ve hariciye bürokrasisidir. Bunun yanında Atatürk döneminde yapısal değişikliklerin gerçekleşmesi ve devletin tepeden tırnağa yeniden yapılandırılması, Türk dış politikasının da son rötuşunun çekilmesiyle sonuçlanmıştır. Mustafa Kemal'in birincil dış politika hedefi kurtuluş savaşının verilmesi ve ülkenin tam bağımsızlığının misak-ı milli sınırları ölçüsünde sağlanmasıydı. Bu bağımsızlık süreci her alana sirayet etmeli, ülke, başta kapitülasyonların kaldırılmasıyla iktisadi bağımsızlık, düşman işgalinin fiilen kaldırılmasıyla da siyasi bağımsızlığa kavuşulmalıydı. Bağımsızlık savaşının başarıya ulaşmasından sonra, ülkenin Osmanlı'dan kalan bir takım olumsuz koşulları temizlemesi elzemdi. Bu anlamda Lozan görüşmeleri devam ederken, 1923 yılında İzmir İktisat kongresi toplanmış ve ekonominin yapılandırılmasında batı liberalizmin benimseneceği kabul edilmekle beraber iktisadi manada tam bağımsızlık çağrısı Lozan taraflarına gönderilmiştir.

Dış politika genel olarak milli menfaatlerin uluslararası alanda sağlanabilecek en üst düzeyde kazanca çevrilmesidir. Bu anlamda Türkiye Tanzimat'tan itibaren en yüksek menfaat sağlayabileceği Batıcılık ve modernleşme politikalarını uygulamıştır. Cumhuriyetin kurulmasının da bir devrim ve reform olduğu gerçeği ile modernlik adımları bu dönemde de hızla devam etmiştir. Tüm dünya modern gelişmeleri takip etmek, zamanı yakalayabilmek ve sanayileşme adımlarına ayak uydurabilmek için çalışmaktadır. Türkiye'de dünya devletleri ile ilişkilerini barışçıl yollarla geliştirmeye ve statükosunu korumaya özen göstermekte, kendi ülke güvenliği ve milli sınırlarını koruyarak çıkarları

doğrultusunda bölgesel ittifaklara yönelmektedir. Ancak Avrupa’da yaşanan gelişmeler özellikle İtalyan tehlikesi endişe verici boyutlara ulaşmaya başlayınca bölgesel ittifaklar yanında Batı ülkeleri ile işbirliği yapmıştır. Hem güvenlik endişesi hem de Atatürk’ün gerçekleştirmiş olduğu laik yapı ve yeni inkılâplarda Türkiye’nin Batıya yaklaşmasında önemli bir adım olmuştur. Batının demokratik adımlar beklentisi içerisinde olduğu Türkiye, din ve devlet işlerini birbirinden ayırarak daha modern ve gelişmiş medeniyetler seviyesine ulaşmak için çalışmıştır. Atatürk’ün vefatı ile İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olmuş ve hemen ardından II. Dünya Savaşı başlamış, savaş boyunca Türkiye tarafsızlık politikası uygulamış ancak yaşanan gelişmeleri de yakından takip etmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulmuş olduğu yıllardan sonra dünya bir buhran yaşamaya başlamış, özellikle Avrupa’da baş gösteren sorunlar Türkiye’yi de içine almıştır. Bu dönem bir barış düzeni olmaktan ziyade yeni bir savaşın tohumlarının atıldığı dönem olmuştur. Özellikle yaşanan ekonomik bunalım uluslararası gerginliği daha fazla arttırmıştır. Türkiye’de dünyada yaşanan bu gelişmelerin dışında kalamamış ve dünyanın içinde bulunduğu bu buhranlı dönemi en az zararla atlarmaya çalışmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türk dış politikasının iki temel hedefte bütünleştiğini tarihsel veriler ekseninde söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi her alanda tam bağımsızlığı kazanmak, ikincisi ise misak-ı milli ilkeleri doğrultusunda cumhuriyeti kurmak olmuştur. Bu hedefler doğrultusunda, kurtuluş savaşı esnasında dahi diplomatik ilişkiler itilaf devletlerine karşı açık tutulmuştur. Misak-i milli sınırları içerisinde devletin teşekkül edilmesi hedefi, savaş sonrasında, Lozan’dan arta kalan sorunlar olarak Türk dış politikasında belirlemiştir. Bu sorunların adresi ise Musul ve Hatay’dır. Musul sorunu, Türkiye’nin misak-ı milli sınırlarında verilen ilk taviz olarak bilinmektedir. Sorunun kronolojik gelişiminden ziyade dış politika açısından arz ettiği önemi daha büyüktür.

Sorunun taraflar arasında çözülememesi üzerine, Milletler Cemiyeti'ne götürülmesi, Türkiye'nin o dönem Milletler Cemiyeti'ne üye olmaması ve Milletler Cemiyeti'ni istediği şekilde yönetme kabiliyetine vakıf olan İngiltere'nin etkisiyle lehimize çözüme kavuşmamıştır. Musul sorunu bu bağlamda, cumhuriyetin iç sorunlarından yararlanılarak dış politikada ilk defa başarısızlığa uğratılması bakımından da anlamlıdır. Aynı tedbirsizlik, Hatay sorununun çözümünde yaşanılmayacaktır. Misak-i Milli sınırları içerisine dâhil olan Hatay, Lozan'da Fransa-Türkiye arasında sonradan çözülmesi hususunda askıya alınmıştır. Almanya'da Hitler fırtınasının esmesi ve bunun Fransa'yı rahatsız etmesi, öte yandan Avrupa'yı tehdit eden Hitler ve Mussolini baskısı nedeniyle İngiltere'nin Türkiye'den yana Fransa'ya, Türkiye'nin savaşa dahi girebileceğini belirten tavizsiz duruşu, Atatürk'ün üstün akıl ve becerisiyle Hatay 1939 yılında anavatana katılmıştır. Netice itibarıyla, Hatay diplomatik bir beceriyle, Avrupa'nın içerisine düştüğü savaş hali de kullanılarak Türkiye'nin sınırlarına katılmıştır ve ilhaktır.

İnönü dönemi, 2. Dünya Savaşı ekseninde gelişen, dış politikada olağanüstü bir dönemin seyir ettiği bir dönemdir. Dönemin temel dış politika anlayışı, savaş dışı kalmak ve aktif tarafsızlık üzerine kurulmuştur. Türkiye savaş dışında kalmak için; gerek iki taraf arasındaki, gerekse her iki tarafın kendi içindeki çelişkilerden yararlandığı gibi, bizzat kendi zayıflığının yarattığı çelişkileri de sonuna kadar kullanmıştır. Bununla birlikte Türkiye, savaşa girmesini isteyen müttefiklere, Alman tehdidini, Almanya'nın Sovyetlere saldırmasından sonra da Sovyet tehdidini ileri sürmüştür. Savaşın etkilerini en aza indirmek için genel seferberlik ilan edilmiş ve Türk çiftçisi o dönemde iflas etmiş, aynı zamanda vatandaşlar karne ile temel gıda maddelerini alır duruma gelmişti. Böylece, halkla diyalogu zayıf olan İnönü'ye ve CHP'sine karşı hoşnutsuzluk hat safhaya ulaşmıştı. Ayrıca 1942'de çıkan Varlık vergisi, zengin azınlıkların ağır bir vergi yüküyle

karşılaşmasına ve ilerleyen yıllarda uluslararası kamuoyunda Türkiye'nin şiddetli bir şekilde eleştirilmesine sebebiyet vermiştir.

II. Dünya Savaşı ülkenin ekonomisini, iç ve dış politikasını ve siyasal alt yapısını hızlı bir şekilde değiştirmeye başlamıştır. Savaş boyunca ülke savaşa girmeme politikası uygulamış fakat bu bile ekonomik olarak halkı ve devleti yıpratmış, cumhuriyetin ilanından buyana ilk kez devlet bütçesinin büyük çoğunluğu savunmaya ayrılmıştır. Savaş sırasında hatta savaştan sonra Sovyetlerin uygulamış olduğu doğu Avrupa'daki politikaları Ankara'yı rahatsız edici noktalara gelmiş hatta Sovyetler daha da ileri giderek Doğu da Kars ve Ardahan'ın da dâhil olduğu bazı toprakları ve boğazların ortak savunulması gibi taleplerde bulunmuştur. Türkiye güvenlik endişesi yaşadığı Sovyetlerden dolayı ABD'ye yakınlaşmış, Avrupa Konseyi, OECD ve NATO'ya üye olmuştur.

Türkiye'nin önemi sadece üç kıtayı birleştiren bir konumda olmasından kaynaklanmamaktadır. Türkiye'nin üç kıtayı birleştirmesinin yanı sıra bu coğrafyada tarihi, kültürel, siyasi, ekonomik ve jeopolitik bir bağı bulunmaktadır. Bu nedenle coğrafyasını ilgilendiren ittifaklara üyelik için çabalamış, kominizim tehlikesi ve güvenlik sorunları karşısında ise batıdan destek almıştır. Batı bloğunu tercih etmesinin sonuçlarından en önemlisi ise çok partili siyasi hayata geçmiş olmasıdır. Ancak DP'nin kurularak çok partili siyasi yaşama geçmiş olmak sadece uluslararası konjonktürden dolayı gerçekleşmiştir demek yanlış olur. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken özünde demokratik parlamenter bir ülke olması öngörülmüştür. Atatürk döneminde de birçok kez girişimde bulunulan çok partili siyasi yaşama geçiş denemesi ancak soğuk savaşın ilk yıllarında gerçekleştirilebilmiştir.

II. Dünya Savaşı döneminde tarafsızlık politikası uygulayan ülke ciddi anlamda eleştirilmiş, yalnız kalmış ve ABD ile İngiltere'nin ilk dönemler takındıkları tavırlarla zirve yapmıştır. Bu dönemde Sovyet tehdidinin de zirveye ulaşması Türkiye'nin Batı ile politikalarının uyuşmasına neden olmuştur. Böylelikle Türk Dış Politikası çıkarları doğrultusunda Batı Bloğunda kendisine yer edinmiştir. Türkiye'nin batı bloğuna bu yakınlığı aslında tercihten ziyade bir zorunluluk olmuştur. Geliştirilen bu ilişkiler sayesinde Türk ordusunun modernizasyon süreci hızlanmış ve yalnızlık fobisinden kurtulmuştur. Sovyet tehdidine endeksli güvenlik algısıyla ekonomik açmazına dış kaynak bulma kaygısı Türk dış politika yapımcılarının Batı'nın bölgesel politikalarına ziyadesiyle angaje olması sonucunu doğurduğu söylenebilir. Böylelikle Türkiye soğuk savaş döneminde önemli ölçüde yalnızlıktan kurtulmuş, yeni politikalar üretme alanı yaratmış, modernizasyon ve reform hareketlerine hız vermiştir.

Menderes dönemi, dış politikada, Atatürk'ten sonra çok yönlü dış politika anlayışının yeniden işlerlik kazandığı dönemdir. Özellikle soğuk savaş döneminin başlangıcıyla beraber Sovyet tehdidinin daha yoğun yaşandığı dönemde, batı ile tam entegrasyon kararı alınmış ve Kore'ye asker gönderilerek bu yönde bir dış politika izleneceğinin kararlılığı gösterilmiştir. Bunun neticesinde, Türkiye, NATO'ya üye olarak, Sovyet yayılmacı politikalarında bir anlamda kendisini garanti altına almış ve dönemin ABD büyükelçisinin deyimiyle Avrupalı olduğunu ispatlamıştır. Bu noktadan sonra, Türkiye, Sovyet etkisinin Balkanları ve Ortadoğu'yu etkilememesi adına, bölgede "big brother politikasını" uygulamaya koymuş ve neticesinde 9 Ağustos 1954 tarihinde, Yunanistan, Yugoslavya'yla Balkan Paktını; Irak, İran, Pakistan ve sonradan İngiltere'nin katılımıyla 24 Şubat 1955 tarihinde de Bağdat Paktını kurmuştur. Bu politikaların önemi birinci olarak Türkiye üzerindeki Sovyet baskısını kırmak, ikinci olarak komşu bölgelerdeki

Sovyet yayılcılığını engellemek üçüncü olarak bölgede tekrar parlayan bir yıldız olarak aktif bir rol üstlenmekti. Menderes döneminin Türk dış politikasına bir hediyesi de Kıbrıs olmuştur. Hem güney kıyılarımızın güvenliği bakımından hem de Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin varlığı ve hakları neticesinde, dönemin dış işleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun büyük başarısıyla Zürih ve Londra anlaşmaları imzalanmış ve Türkiye Kıbrıs üzerinde garantör ülke olma hakkını elde etmiştir. Bu hak, daha sonra Kıbrıs Barış Harekâtına da meşruluk kazandırması bakımından önem arz etmektedir.

DP, Türk siyasetine milli irade kavramını kazandırmış, halka bu memleketin gerçek sahibinin kendileri olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. DP dönemi Türkiye'nin dış politikasında çıkarlarının gözetildiği, güvenliğin öncelik olduğu, yatırımların hızlı bir şekilde geliştirildiği, liberal politikaların uygulandığı dönem olmuştur. CHP hükümeti dönemlerinden farklı olarak ülke dışa açılmış, ekonomi politikalarında devletçi politikalar terk edilmiş, üretime ve sanayiye teşvik başlamış ve üretim desteklenmiştir. II. Dünya Savaşından çıkan tüm ülkeler gibi sanayi üretimi hızlı bir şekilde başlamıştır. Dış politika eksenini değiştiren ve dünya ülkeleri ile barış ve işbirliği çalışmaları hedefleyen DP, AET üyelik, Kıbrıs sorununun çözümü, Ortadoğu ile ilişkilerin güçlendirilmesi ve SSCB ile görüşülmesi gibi birçok yeni politikalar üretmiştir. Devlet ağırlıklı bir yönetim biçiminden toplum ağırlıklı bir siyasal sistemin temel taşlarını atmayı başaran DP, demokratik rejimin biçimlenmesinde büyük bir rol oynamış ancak gelecek nesillere demokrat partiden kalan ekonomik miras hiç iç açıcı olmamıştır.

Her iki dönemde Türkiye için hala günümüzde de devam eden birçok ortaklığın gerçekleştirildiği dönemdir. DP döneminde gerçekleştirilen NATO üyeliği ilk CHP döneminde başvurusu yapılmış, DP döneminde AET üyelik için başvuru yapılmış, birçok pakt ve sözleşme imzalanmıştır. Ekonomik kalkınma ve güvenlik için gerekli olan

yardımların alınabilmesi için girişimler gerçekleştirilmiştir. Sovyet baskısından kaynaklanan güvenlik tedirginlikleri Batı ile iyi ilişkiler kurmaya ve devamında birçok tavizin verilmesine neden olmuştur. CHP döneminde sınırların korunması ve tam bağımsızlık ilkesi olarak bilinen dış politika DP döneminde bu tavizler ile sekteye uğramış ve ülke içerisinde huzursuzluğa neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler iç siyasetin karışmasına neden olmuştur.

Yaklaşık 23 yıl boyunca tek partili hükümet ile yönetilen Türkiye birçok kez demokratikleşme adımları atmış ancak ulusal konjonktürün bu duruma hazır olmaması, iç isyanlar, dünya savaşı, ekonomik buhran gibi birçok sebepten dolayı gerçekleştirilememiştir. 1945 yılı itibari ile İsmet İnönü'nün teşviki ve batının Türkiye'den bu adımları beklemesi nedeni ile gerçekleştirilmiş ve başarılı olunmuştur. Bu süreç demokratikleşme hareketleri bağlamında Türkiye'nin siyasi tarihinde en önemli adımlardan biri olarak kabul edilebilir. Türkiye açısından günümüz de dahi hayati önem taşıyan uluslararası kuruluşlara üye olunan, liberal politikalara geçilen, Batı ile uyumlu politikalar uygulanan ve son olarak Türkiye'nin yaşamış olduğu askeri darbe ile sonuçlanan bu dönemi konu alan tez çalışması bu anlamda önemlidir. Bu çalışma Türkiye'nin rejim değişikliğinden itibaren dış politika adımlarını, bu adımları atma gerekçelerini neden ve sonuçları ile ele alarak irdelenmiş ve yaşanan gelişmeler yorumlanmıştır. Aynı zamanda dış politikada gerçekleşen değişim ve süreçlerin iç politikada ortaya çıkarmış olduğu olumlu ve olumsuz sonuçlar irdelenmiştir.

20. yüzyıl tüm dünyanın denge siyasetini yürüttüğü veya yürütmeye çalıştığı bir dönem olarak bilinmektedir. Bu durum dünya üzerindeki tüm devletleri içerisine çekmiş ve uygulama alanı olmuştur. Güvenlik ve iç-dış dengiyi sağlayabilen ülkeler dinamiklerini kontrol edebilmekte, dengiyi sağlayamayanlar ise bertaraf olmaktadır. Bu

durum üzerinden Türkiye ele alındığında; Batı, Sovyetler ve Ortadoğu arasında dengeyi sağlayan Türkiye yüzünü ABD'ye çevirmiştir. Bu durum özellikle İsrail'in tanınması ile Ortadoğu'da şaşkınlığa neden olsa da kısa ve orta vadede bir fayda sağlamıştır. Kısa ve orta vadede başarı sağlanmış ancak ilerleyen dönemlerde dengeleri yakalamak adına ve bölge barışı için sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Ancak görüldüğü gibi Türkiye'nin izlediği dış politikanın hiç değişmeyen temel özelliği, Batıya yönelik olmasıdır.

KAYNAKÇA

- Adair, J. (2005). *Kışkırtıcı Liderlik-İlham Veren Liderlik*, (Çev. Pelin Ozaner), Alteo Yayıncılık, Ankara.
- Ahmad, F. (2011). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 9. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Akandere, O. (1998), *Milli Şef Dönemi, Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler, 1938-1945*. İz Yayıncılık, İstanbul.
- Akıllı, E. (2013). *Türkiye'de Devlet Kimliği ve Dış Politika*. Nobel Yayıncılık, Akara.
- Akıncı, A. ve Usta, S. (2016). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21 (1), 275-288.
- Aknur, M. (2012). *Bağımlılık Yaklaşımı ve Türk Dış Politikası: Merkez Yanlısı Dış Politikadan Merkez Karşısı Dış Politikaya: Kıbrıs Barış Hareketi, Dış Politikaları Bağlamında Türk Dış Politikasının Analiz, İçinde* (Editörler: E. Efegil, R. Kalaycı), Nobel Yayıncılık, ss.27-52.
- Akşin, S. (2008). *Kısa Türkiye Tarihi*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Aktaş, A. (1998). *Atatürk ve Türk Cumhuriyeti Tarihi*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Aleskereov, A. (2007). *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arı, T. (1999). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 3. Baskı, Alfa Yayınevi, İstanbul.

- Arı, T. (2012). Uluslararası İlişkilere Giriş, 3. Baskı, MKM Yayınları, Bursa.
- Arslan, H. (2007). Basının Türk Dış Politikasındaki Yönlendirici Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Ateş, D. (2009). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm/ Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği, Doğu Üniversitesi Dergisi, 10(1), 11-25.
- Ayata, A. (2007). Außen und Sicherheitspolitik der Türkei 1970-2005, Peter Lang Verlag, Frankfurt an Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien.
- Ayata, A. (2016). “Avrupa Birliği Kurumsal Yapısı ve Karar Alma Mekanizması”, *Avrupa Birliği ve Türkiye ile ilişkileri*, Editörler: Ali Ayata & Murat Ercan, Ankara Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 47-73.
- Ayata, A. G. (1992). CHP Örgüt ve İdeolojisi. Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Aydemir, Ş.S. (1997). *Lider ve Demagog*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Bağcı, H. (2007). Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar. 3. Baskı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Bakan, S. Ve Özdemir, H. (2013). Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar- Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’Ye Karşı, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(14), ss.373-397.
- Bilge, S. (1966). Milletlerarası Politika, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Bilgin, B. (2005). İslam'da Kadının Rolü Türkiye'de Kadın. Sinemis Yayınları, Ankara.
- Budak, M. (2004). Cumhuriyet Dönemi Dış Politikasına Dair Türkçe Kaynak ve Araştırmalar (1923- 1945), Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2(1), 267–340.

- Buran, H. (2005). Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Daft, R. (1991). *Management*, Dyden Press, (III), Chicago.
- Demir, F. (2009). Sivil-Asker İlişkilerinde Sivil Kontrol, *Bilgi Dergisi*, 2(1), ss.48–71.
- Demir, Ş. (2010). Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes, Paraf Yayınları, İstanbul.
- Duman Özkaya, O. ve Birsnel, H. (2012). Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası Ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi 1(1), 289–318.
- Dülger, S. (2011). *Dünden Bugüne Devletin Zirvesindekiler*, Neden Kitap, İstanbul.
- Erol, E. (2001). *Yönetim ve Organizasyon Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar*, Beta Basım Yayınları, İstanbul.
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitapevi Yayınları Ankara.
- Göktepe, C. , Seydi, S. (2015). Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası, *Bilig*, 1 (72), 197-222.
- Gönlübol, M. (1978). Uluslararası Politika, İlkeler- Kavramlar, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Gözen, R. (2009). İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası. Palme Yayınları, Ankara.
- Gülsünler, M. ve Ertürk, H. (2012): Demokrat Parti'nin 1946- 1950 Yılları Arasındaki Halkla İlişkiler Stratejiler, *Selçuk İletişim Yayınları Dergisi*, 7(3), ss. 90–99.
- Güntay, V. (2012). Türk Dış Politikasında Güncel Yaklaşımlar ve Eksen Kayması Tartışmaları: 2002–2012. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Programı,
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Gürün, K. (1991). Türk Sovyet İlişkileri (1920–1953). TTK Yayınları, Ankara.

Harris, G. (1972). Trouped Alliance: Turkish- American Problems in Historical Perspective, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Stanford.

Hill, C. (2003). The Changing Politics Of Foreign Policy, New York: Palgrave Macmillan.

<https://content.chp.org.tr>. (E.T.11.11.2021).

İpek, P. (2012). Enerji Güvenliğinin Ekonomi Politikası ve Dış Politikasının Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi İçinde (Editörler: E. Efeğil ve R. Kalaycı) Nobel Yayıncılık, ss.225–249.

Kahraman, H. B. (2007). AKP ve Türk Sağı, 1. Baskı, Recep Yener, Agora Kitaplığı, İstanbul.

Kara, H. (2017). Tek Parti Dönemi Din Politikası (1923–1946), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (19), 111–136.

Karatepe, Ş. (2001), Tek Parti Dönemi. İz Yayıncılık, İstanbul.

Karpat, K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Kaştan, Y. (2006). Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP'nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938-1950), A.K.Ü. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol 8, Issue 1; 123-140.

Kayran, M. ve Saygın, S. (2019). İzmir İktisat Kongresi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi, 2(5), 27–70.

- Kılıç, E. , Kalkan, E. (2021). 1950-1960 Yılları Arasında Türkiye’de Sol İdeolojinin Güvenlikleştirilmesi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 69: 343-359.
- Kırkpınar, L. (2002). Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Vol 1; 85-98.
- Kocabaş, S. (2007). Atatürk Dönemi Partileşme Süreci, Ekonomi ve Dış Politika, Otoriter Yönetim, Önemli Olaylar, Atatürk’ün Ölümü (1923- 1938), Vatan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Koçer, G. (1989). Türk Dış Politikasının Belirlenmesi 1960–1980 (İç Siyasal Resmi Etkenler Açısından Bir Çözümleyici Çalışma Denemesi) Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kongar, E. (2006). 21. Yüzyılda Türkiye 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı: Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Konyar H (1999) Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Kürkcüoğlu, Ö. (1980). Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 35 (01), 300- 355.
- Öztürk, O. M. (2004) Dış Politikada Kriz Yönetimi. Odak Dağıtım, Ankara.
- Sandıklı, A. (2007). Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Işığında Avrupa Birliği’ne Giriş Süreci. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Sarıbay A Y (2001) Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler, Alfa Yayınları, İstanbul.

- Sarımay, Y. (2000). Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 16(48), 857- 886.
- Sönmezoğlu, F. (2006). II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası, Der Yayınları, İstanbul.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2011). Türk Siyasal Muhafazakârlılığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti, Kadim Yayınları, Ankara
- Taşyürek, M.(2009). Adnan Menderes, Anonim Yayıncılık, İstanbul.
- Tezel, Y. S. (1994). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi. 3. Baskı, Yurt Yayınları, İstanbul.
- Timur T (2003) Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, İmge Kitabevi, Ankara.
- Tunçay, M. (2005). Türkiye Cumhuriyetinde Tek Partili Yönetimin Kurulması (1923-1931). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TÜİK, (2006). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047, (E.T: 24.12.2021).
- Wright, P. L. (1996). *Managerial Leadership*, Mackays of Chathanpub, Routledge, Londra.
- Yenal, O. (2010). Cumhuriyet'in İktisat Tarihi. İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Yetkin, Ç. (1983). Türkiye'de Te Parti Yönetimi 1930-1945, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Yıldırım, İ. (2001). Cumhuriyet Döneminde Demir Yolları (1923- 1950). Ankara Araştırma Merkezi, Ankara.
- Yılmaz, H. S. (2007). *İdris Küçükömer'in Siyasal Tezleri Bağlamında AKP ve CHP Parti Programlarının Analizi*, Selçuk İletişim 5(1), 156-173.
- Yücel, M. S. (2001). *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul.